

berookte huizen een kind, blond, met heldere ogen in een voor zijn leeftijd al te zorgelijk gezicht; dadelijk verdwijnt het weer. Het postkantoor, het café en de winkels zijn potdicht. De nederzetting is als uitgestorven. Mado slaat de hoek om en blijft staan. Natuurlijk heeft ze de kranten gelezen en in de „Humanité” foto's gezien en toch heeft ze er zich geen voorstelling van kunnen vormen. Een paar duizend mijnwerkers hebben de brede straat, die naar de mijn voerde, gebarricadeerd. Vaten, kisten, zakken, telegraafpalen en allerlei huisraad zijn op elkaar gestapeld. De CRS rukt met stenguns op naar de barricaden. De arbeiders hebben alleen stenen...

De mijnwerkers wachten zwijgend af. Bij sommigen is het gelaat zwartgeaderd, kentekenen van een leven, dat voor de helft onder de aarde verlopen is en dat vertrouwd is met explosies, ontstekingen en dood.

Een oude mijnwerker klimt bovenop de barricade. Hij heeft een nors, donker gezicht, zijn snor is echter reeds grijs.

— Jullie moesten liever zelf in de mijn afdalen, parasieten...

Alles ging zo snel in zijn werk, dat Mado zich niet meer kon bezinnen. Een ogenblik had ze het gevoel, of ze in de Maquis was en naast haar Dédé, Beer, Mickie... De oude mijnwerker greep naar zijn borst en zakte in elkaar. Stenen vlogen door de lucht. De gendarmes gooiden met handgranaten. Buiten zichzelf vloog Mado naar de barricade, klom er bovenop, daar waar de oude mijnwerker gestaan had en riep:

— Halt!...

Weer klonk een salvo. Toen was alles ineens stil. De gendarmes waren niet van plan verder op te rukken. De officier telefoneerde naar Béthune: „Stuur pantserwagens...”

Zwarte huizen, zwarte regen en een zwarte lucht. In een lege, onverwarmde kamer verbindt Mado de gewonden. In de Maquis heeft ze dat vaak gedaan en handig gaat ze met het verband om. Teder vraagt ze de mijnwerker met de grijze snor:

— Doet het pijn?

Hij schudt zijn hoofd:

— Nee, alleen het ademen gaat moeilijk... Maar je hebt het gezien, ze zijn er niet door gekomen.

Mado werkte van 's morgens vroeg tot laat in de nacht: de arbeidersorganisaties en de gemeenten deelden mee, hoeveel kinderen zij konden onderbrengen; uit Parijs, uit Lille, uit Brussel kwamen mannen en vrouwen vragen om hun zolang de staking duurde een jongen of een meisje mee

te geven; het waren arbeiders, bedienden, onderwijzers, mensen die ook geen gemakkelijk leven hadden; zij zeiden: „Het zal wel gaan” . . . Mado verdeelde de kinderen, maakte de bagage in orde en troostte hen: „Morgen zul je de zee zien. Die is groot en blauw. In Marseille is het nu net zo warm als in de zomer. Oom heeft ook een jongetje. Met Kerstmis kom je weer bij je moeder terug.” De kleintjes schikten zich spoedig; de oudere kinderen vertrokken met een zwaar hart: niet ver van de nederzetting stonden tanks, maar thuis was het stil; vader hield samen met zijn kameraden de wacht bij de mijn, moeder beet zich op de lippen en zweeg; leeg de provisiekast en leeg de borden . . . Mado bracht de kinderen naar de trein en op het station al hielden pas aangekomenen haar staande: „Wij komen de kinderen halen.”

Uiteenlopende mensen. Dumas en de arbeiders van de Berty-fabrieken, Dédé en Sembat, Lejean en Manolo sloegen iedere morgen opgewonden de krant open: hielden de mijnwerkers stand? De staking, die begonnen was met eisen voor hogere lonen, was een zaak van allemaal geworden. Op de zwartberookte huizen zag Mado de met krijt geschreven woorden: „Brood. Vrijheid. Vrede.” Iedere dag kwam er bij het comité, waar zij voor werkte, geld binnen, dat in de diverse steden van Frankrijk bijeengebracht was; de mensen stonden de helft van hun inkomsten, hun spaarcentjes, die ze voor slechte tijden opzij gelegd hadden, hun trouwringen en hun tafelzilver af. Bij het comité reden vrachtwagens voor, die met vlaggen versierd waren, — boeren uit de Provence, uit Limousin en Beauce stuurden meel, aardappelen en boter. Driehonderdduizend ongewapende mijnwerkers streden tegen een leger, voorzien van pantserauto's, gas en tanks. De oude mijnwerker Lacoste zei tegen Mado:

— In Montceau-les-Mines hebben onze mensen de CRS uit de mijn gejaagd en een escadron met officieren en al gevangengenomen . . . Bij ons staat het er ook niet slecht voor. Eergisteren had de CRS zich in Denain van de mijn meester gemaakt, gisteren hebben we ze eruit geslagen. In 1940 waren deze heren in geen velden of wegen te vinden, nu willen ze het weer goedmaken en vechten tegen arbeiders . . . We zullen nog wel eens zien, wie het wint.

Bij het uitbreken van de staking had Neales aan kolonel Roberts geschreven, dat de stakers het niet langer dan twee weken zouden volhouden — dat had Bédier hem gezegd. Nu was het al de vijfde week . . . Bédier was bij Neales gekomen en had het gesprek op het Atlantisch Pact gebracht. Neales zat op een stuk papier sparreboompjes te tekenen, maar plotseling viel hij Bédier in de rede: „U houdt vast aan de Elbelinie, maar zelf speelt u het nog niet eens klaar met ongewapende mijnwerkers.”

Mado leidde een vreemd leven — tussen kindergebabbel en het ratelen van tanks, tussen ingehouden tranen en mitrailleursalvo's. Er hingen bulletins over het verloop van de strijd: „Zestien schachten zijn door Moch bezet, honderdzeven zijn in onze handen. Gisteren heeft de CRS

in Vicoigne onze verdedigingslinie doorbroken, twee kameraden zijn gedood, zeven gewond. In het gebied van Denain zijn de aanvallen der Marokkanen afgeslagen." Er ging nauwelijks een dag voorbij, dat er geen gevallen begraven werden. Aan de rand van de nederzetting lag een afdeling CRS. 's Nachts werd daar gedronken en gezongen, en het gebrul van de soldaten drong in de stille, zwarte huizen. Mado wist, dat de strijd de mensen lichter viel, indien hun kinderen voor de honger bewaard bleven, en toch viel het haar zwaar — rondom waren gevechten gaande, maar zij kon er geen deel aan nemen.

Het waren een paar onrustige dagen: het gelukte de CRS zich van de schachten meester te maken. Er gingen geruchten: „Ze brengen werkwilligen hierheen..." Lacoste zei tegen Mado:

— Vanavond roepen wij onze mensen bij elkaar. Ze verliezen de moed. Dat is begrijpelijk, het is nu de zesde week... Jij kunt spreken, zeg hun een paar woorden, men moet hun een hart onder de riem steken...

Bij het begin van de staking ging het op de vergaderingen luidruchtig toe. De mensen riepen en zongen. Nu stonden ze daar zwijgzaam en somber. Als eerste sprak Lacoste:

— Ik werk al vierendertig jaar ondergronds. Ik heb vele stakingen meegemaakt, maar zo een heb ik nog niet gezien. Het hele volk staat aan onze kant, dat maakt ze razend. Ik zal jullie zeggen, wie Moch het gas gestuurd heeft — de Amerikanen. Charles Leduc is blind geworden. Het is een verschrikkelijke misdaad. Ik was vanmorgen bij hem, hij ligt met verbonden ogen. Hij zei me: „Ook zonder ogen zie ik wel, wiens werk dat is..." Ze willen ons vernietigen, ze weten, dat we niet weer naar het front gaan. De bandieten van Moch maken de schachten kapot. Wij houden de zaak in orde, maar zij hebben er maling aan... Moch denkt ons bang te maken. Maar kunnen tanks het land dan van kolen voorzien? Die parasieten moesten maar eens naar beneden gaan en het pikhouweel ter hand nemen... Gisteren ontplofte er naast mij een granaat. Ik ben negenenvijftig jaar, ik heb mijn tijd natuurlijk gehad, maar ik heb nog geen zin om dood te gaan, al is het altijd nog beter op Franse wijze te sterven, dan op Amerikaanse wijze te leven...

Uit Anzin was de mijnwerker André gekomen, die met Mado in de Maquis geweest was. Hij stelde haar voor:

— Vier maanden heb ik in dezelfde groep gevochten als zij. Ze heeft aan alle operaties deelgenomen, ze heeft met ons een brug opgeblazen en toen we Limoges namen, ging ze vooraan. Iemand met een dergelijke moed heb ik niet eerder gezien. Toen mij verteld werd, dat France hier was en kinderen evacueerde, dacht ik bij mezelf: zo wordt er voor ons gezorgd... In de Maquis werd ze France genoemd, een mooie naam, voor mij is zij hetzelfde als Frankrijk..."

Mado was zeer opgewonden en kon in het begin nauwelijks een woord uitbrengen:

— Gisteren hebben we weer honderdtwintig kinderen naar Nice gestuurd. Vele brieven heb ik gelezen, men neemt ze op als eigen kinderen, men verwent ze... Toen wij in de Maquis waren, heeft André dikwijls over het Noorden verteld, maar ik heb nu pas begrepen, hoe de mensen hier zijn. Ze brengen hun leven in de duisternis door, opdat andere mensen het licht zullen hebben... Dat begrijpt iedereen. Gisteren hebben we een brief gekregen van een oude vrouw uit Douarnenez. Drie zoons van haar zijn in het verzet gesneuveld. Ze had vijfhonderd franc ingesloten, alles, wat ze had, en ze schreef: „Ik maak me ongerust over de mijnwerkers, als over mijn eigen kinderen...” Zou er iemand zijn, die iets dergelijks aan Moch schrijft? Bij het comité komt geld binnen uit België, Schotland, Italië, Rusland. André kent Beer, dat is de Rus, die met ons gestreden heeft in de Maquis. Hij heeft ons verteld, hoe moeilijk de Russen het in 1941 en 1942 gehad hebben. Maar zij hebben standgehouden... Nu wordt er in Griekenland gevochten. Gisteren hebben de Chinezen weer een stad bevrijd. Wij zijn met velen, zeer velen, men kan ons nu niet meer platdrukken... We moeten alleen volhouden...”

Toen Mado uitgesproken was, riep iemand:

— Ik vraag het woord om een voorstel te doen.

Lacoste keek wantrouwend: hij zal toch niet zeggen, dat het tijd wordt om de staking op te heffen?... Een gedrongen man met een ernstig gelaat kwam naar voren en zei zacht, maar duidelijk:

— Ik stel voor vol te houden.

Lacoste omarmde Mado:

— Goed gesproken, eenvoudig en direct tot het hart... Maar waarom zijn je ogen vochtig?

Ze raakte in verwarring:

— Dat lijkt jou maar zo.

Mado maakte zichzelf later verwijten: ik leer toch nooit spreken, ik wind me altijd op en het wordt niets... Ze wist niet, dat haar woorden de mensen in het hart raakten. Ze bracht dat onder woorden, wat de anderen zich slechts vaag bewust waren: deze mijnen vormden een kleine sector van het front; een grote slag was er gaande en men moest alleen volhouden...

Bij de mijningangen stonden gendarmes. Maar er ging niemand naar zijn werk. Bij allen steeg de stemming weer.

Plotseling begonnen de kranten zich met Mado bezig te houden — de aandacht der lezers moest afgeleid worden van de wreedheden der CRS. De bladen schreven, dat Mado naar het Noorden gestuurd was om sabotage te bewerken, dat zij de mijnwerkers opstookte tegen de soldaten en de wankelmoedigen bedreigde. De „Eclaireur du Nord” bracht een foto van haar met als onderschrift: „Deze vrouw heeft honderden mensenlevens op haar geweten.” Dumont overtrof allen: „Men heeft ons willen wijsmaken, dat deze persoon haar man uit politieke

motieven heeft vermoord. De fouten, die Berty gemaakt heeft, wil ik nu niet onderzoeken — de doden hebben er recht op, dat er gezwezen wordt. Maar de tijd is aangebroken, dat men hardop moet zeggen, dat de rode Madeleine heel wat meer belangstelling had voor de kapitalen van haar echtgenoot dan voor zijn politieke overtuigingen. De communisten hebben geprobeerd een uit hebzucht begane misdaad voor een heldendaad uit te geven. Nu maakt deze pseudo-patriot het Noorden onveilig. Ik hoop, dat de opsporingsdienst spoedig zal vaststellen, hoeveel Russisch goud zij gekregen heeft voor de reusachtige schade, die zij aan onze industrie toebrengt en waardoor miljoenen Fransen van hun brood worden beroofd."

Paul Martin knipte alle artikelen, die op Mado betrekking hadden, uit en bewaarde. ze. Hij was de zoon van de politiecommissaris Martin, die in December 1944 doodgeschoten werd, omdat hij de Gaullistische groep „Jeanne d'Arc" aan de Gestapo overgeleverd had. De weduwe van Martin droeg nog steeds zware rouw. Men kon haar altijd zien in de winkel voor grafzerken, die zij van haar vader geërfd had. Paul woonde bij haar. In het voorjaar had hij eindexamen gedaan. Zijn moeder wilde, dat hij rechten zou gaan studeren, maar hij antwoordde, dat alleen schaapskoppen dat deden en dat hij het er van wilde nemen. Bijna iedere avond ging hij naar de bioscoop: rijke leeglopers werden door gangsters vermoord, zorgeloze nietsnutten verleidden mooie meisjes, en in de bergen van Californië werd jacht gemaakt op rode spionnen. Paul ergerde zich: in Amerika veroveren de mensen het geluk, maar hier in Lens kan men alleen verzuren en kreperen. Kon men toch maar eens een juwelierszaak plunderen of kennismaken met de dochter van een millionnair... Vol haat keek hij in de spiegel: naar zijn uiterlijk zou men hem geen negentien jaar geven en die puistjes waren afschuwelijk... Hij troggelde zijn moeder geld af, ging naar de bar „Select" en dronk cocktails. Daar leerde hij jonge mensen kennen, die evenals hij een minachting hadden voor de „schaapskoppen". Zij liepen echter niet alleen warm voor de bioscoop, maar ook voor de politiek. Paul Martin werd Gaullist. Meer dan eens vroeg hij zichzelf af: kon de zoon van een politiecommissaris, die zich verachtelijk uitgelaten had over generaal de Gaulle en dat met de dood had moeten bekopen, het houden met hen, tegen wie zijn vader gestreden had? Eén van zijn nieuwe vrienden maakte hij deelgenoot van zijn twijfel. Deze antwoordde: „Waarom het verleden weer op te rakelen? Vóór alles heeft jouw vader de communisten gehaat en wie anders dan de generaal kan het met dit tuig klaarspelen?" Paul legde zich er bij neer: nu zal ik met de communisten afrekenen en mijn vader wreken. Men hoefde in zijn bijzijn alleen maar Moskou, Thorez of de stakingen te noemen, of zijn anders zachte, troebele blik werd hard. De weduwe Martin vroeg haar zoon eens, waarom hij zo dikwijls naar „Select" ging. Paul antwoordde: „Daar is onze staf. Wij leggen lijsten aan van com-

munisten — die moeten uit de weg geruimd worden, vóór de Russen hier komen!" Hij wist een revolver te bemachtigen en droeg die in zijn zak.

Niemand wijdde hij in zijn plannen in: zulke dingen doet men en pas later spreekt men erover... Langdurig bekeek hij de foto van Mado. Zij, die honderden Fransen vermoord had, glimlachte!... Toevallig was zijn vader niet door haar neergeschoten, maar hoeveel vrienden van de gestorven commissaris waren door haar hand gevallen? Zij was staatsvijand nummer één...

's Avonds laat verliet Mado het comité en ging door de lange, verlaten straat van de nederzetting. Een schot weerklonk. Niemand keek uit het raam. Wanneer de gendarmes zich bedronken hadden, schoten ze nu 's nachts dikwijls om hun angst te verjagen. Mado gaf geen kik. Pas later voelde zij pijn in haar linkerarm. Paul had op haar hart gemikt, maar hij kon niet schieten. De kogel had het been niet geraakt. Nadat hij het schot gelost had, zette hij het op een lopen. Honderd meter verder werd de weggegooiden revolver gevonden.

Paul viel met kleren en al op zijn bed neer. De hele nacht kon hij niet in slaap komen. 's Morgens zei hij tegen zijn moeder: „Ik ga naar Indo-China. Daar kunnen ze mij om zeep brengen, maar dát is niet het ergste. Hier ga ik langzaam dood en dan zet jij een engel op mijn graf. Geef me liever vijftigduizend franc.”

Mado ging terug naar het comité. Daar werd haar arm verbonden. Lacoste kwam hard aanlopen:

— Waarom zijn we daar niet op bedacht geweest?... Die schoften schieten uit een hinderlaag!... Dadelijk komt de chirurg...

— Waarvoor? Voor dat schrammetje?... Ik heb andere zorgen — alles bij elkaar zijn er nog achttienduizend franc over en morgen is het Zaterdag, dan moeten we meel, koffie en suiker uitdelen...

Er kwamen mensen, die opgewonden waren en Mado omarmden. Zij was kalm, zelfs opgewekt en sprak over het werk.

Pas tegen de morgen, toen zij alleen was, voelde ze zich onbehagelijk. Zij ijsbeerde door de kamer, opende de luiken en sloot deze weer en keek ieder ogenblik op de klok. Zij was kwaad op zichzelf. Het was een schande zo zenuwachtig te zijn. Wat was er voor bijzonders gebeurd? Een schampschot aan haar arm van een of andere fascist. Gebeurde dat in de Maquis soms nooit?... Bij de Gestapo had zij zich goed gehouden en nu liet zij zich door zo'n kleinigheid uit het veld slaan... Was het toen misschien gemakkelijker, omdat Sergej nog leefde? Het was onzin, echt iets voor een vrouw...

Zij haalde zich voor de geest, hoe zij in de Maquis van Sergej droomde en hoe zij Beer ontmoet had; deze vertelde haar, dat zij samen gestreden hadden... Zij zette zich aan een tafeltje en begon op een blad papier, dat zij uit een kantoorboek scheurde, een brief aan Woronow:

„Mijn beste Beer,

Ik heb je zeer lang niet geschreven, meer dan een jaar. Ik weet niet, waar je je bevindt en hoe je je stad opbouwt. Bij jullie is het zeker al koud en ligt er sneeuw, maar jij bent een beer en hebt daar geen angst voor. Jij hebt nergens angst voor, ik ken je. Door jou heb ik leren begrijpen, waarom de Russen alles lukt. Ik schrijf je vanuit een mijnwerkersnederzetting. Er is hier een grote staking. De partij heeft me belast met de evacuatie van de kinderen. Je weet zeker wel uit de kranten, dat het hier net zo toe gaat als in de Maquis. Strafexpedities en zelfs tanks. De mijnwerkers houden zich bewonderenswaardig. Als je in de krant leest, dat de regering gewonnen heeft, veroordeel de kameraden dan niet te streng, de omstandigheden zijn moeilijk. Het geld raakt nu op en er zijn nog veel kinderen achtergebleven. In ieder huis speelt zich een tragedie af. Moch heeft Marokkanen gestuurd. Er wordt gestreden. Denk niet, dat ik de France ben van vroeger. Ik houd me hier met de meest vreedzame dingen bezig. Eerst heb ik transporten geregeld en nu organiseer ik posten waar voedsel uitgereikt wordt.

Wat zou ik je graag weer eens zien, Beer! Ik droom vaak van je land. Misschien bof ik en krijg ik Moskou nog eens te zien. Als je met de moeder van Sergej correspondeert, schrijf haar dan, dat ik veel aan haar denk. Beer, weet je nog, hoe Mickie zong: „Wij moeten samen sterven, voor 't kraaien van de haan"? ... Ze hebben hem gedood. Soms vraag ik mij af, waar de dageraad blijft. Rondom is alles donker. Maar dat is niet zo. Je hoeft alleen maar naar de mijnwerkers te kijken. Ik overdrijf niet, als ik zeg, dat ze zo sterk zijn als jouw Russen. Heel Frankrijk komt nu in verzet. Toen Thorez zei, dat wij nooit tegen de Russen zouden vechten, voelden de mensen zich opgelucht en zeiden: dat is juist, en zij herhaalden de woorden als een eed. Herinner je Frankrijk, Beer. Je hebt hier veel lelijks te zien gekregen, maar het volk is toch goed, nietwaar?

Schrijf me over je stad. Het is nu laat in de herfst, maar in mijn verbeelding is die stad altijd licht, zoals in Mei, wanneer het daar helemaal geen nacht wordt ..."

Zij legde haar pen neer en dacht aan het atelier van Sembat, aan de ontmoeting met Sergej. Ze had toen gezegd, dat het goed leven was in het Noorden met zijn witte nachten. Hij had zijn hoofd achterover gegooid en haar aangekeken met halfdichtgeknepen ogen: „Maar het is er in de winter vierentwintig uur lang nacht ..."

Mado ging naar het raam en deed de blinden open. Het was donker ... Lang stond ze daar, als verstijfd. Plotseling schoot haar de kleine Vergnier te binnen en hoe hij schreeuwde: „Maar wie heeft hem dan toegestaan te schieten? ... Terwille van jou sla ik ze allemaal tot moes! Door hen laten we ons niet bang maken! ..." Ze voelde zich van binnen warm

worden. Nu zag ze ook de oude Lacoste voor zich en Lejean en Beer. Sergej stond in de hoek en rookte de ene sigaret na de andere. Ze lachte hem toe en sliep in.

René Morillot wierp het lege pakje weg. Had hij werkelijk vanavond twintig sigaretten opgerookt? Onbegrijpelijk!... Morgen moest hij om zeven uur op, maar hij ging niet naar bed. Hij wist, dat hij toch niet in slaap zou komen. Hij was bang voor het kwellende halfwakkerliggen, wanneer de slaap verstoppertje met je speelde, vlakbij kwam, de gedachten verwarde, de blik vervaagde en zich dan ineens weer verborg.

's Morgens hield René spreekuur in de kinderkliniek. Er waren meer patiënten dan gewoonlijk. Uitgebreid onderzocht hij een tenger meisje, dat zich op de lippen beet om niet in tranen uit te barsten. Tegen de moeder zei hij: het kind moet absoluut een andere verzorging hebben. De vrouw knikte en zei toen: „Mijn man werkt maar twee dagen in de week...” De kliniek stond in een arbeidersvoorstad en de kinderen, die men hierheen bracht, deden denken aan verkommerde, kromgegroeide plantjes, die iedereen en alles ten spijt op nauwe, donkere binnenplaatsen groeiden. René voelde voortdurend, hoe machteloos hij was. Hij kon deze kinderen noch voedsel noch zon verschaffen.

Van de polikliniek ging hij naar het laboratorium; hij deed proeven met guinese biggetjes, die hij behandelde voor kunstmatig opgewekte rachitis. Als gewoonlijk noteerde hij de gegevens in zijn schrift. De directeur van het laboratorium, professor Brunel, kwam naar René toe en feliciteerde hem met de resultaten. De professor gold als een streng, maar openhartig mens. René zei:

— Wij zamelen geld in voor de kinderen van de mijnwerkers. De toestand is daar werkelijk wanhopig... Zou u misschien ook iets willen offeren?

Brunel duwde het papier opzij.

— Toen ze de staking begonnen, hebben ze niet naar mijn mening gevraagd. Laten ze nu maar zien, hoe ze zich eruit redden. U raad ik aan zich hier niet met politiek bezig te houden. Ik zeg dat, omdat u een waardevol medewerker bent. Mij dunk, dat u nu enige slotconclusies kunt publiceren — dat zou ons veroorloven de praeparaten in omloop te brengen. Wij staan nu kort voor de definitieve overwinning op de kinderrachitis.

Toen René met zijn werk klaar was en in een klein restaurant snel wat gegeten had, ging hij naar een vergadering, die de studentengroep

„Liberté” bijeengeroepen had. Er stond een voordracht van de docent Bussard op het programma over het onderwerp „De geestelijke waarden van het Westen”. René wist, dat de vergadering stormachtig zou verlopen. De groep „Liberté” was opgericht door de Gaullisten, die voorgaven, dat zij er tegen waren om de politiek in het universitaire leven binnen te halen.

Bussard begon vaag — over de superioriteit van Ariël ten opzichte van Caliban, over het feit, dat „kunstwerken dingen van een bijzonder soort waren, die de onervaren registrator voor raadselen plaatste” en dat Frankrijk de geest van Attica bewaard had. Hij sprak zacht, sloot nu en dan zijn ogen, strekte af en toe zijn armen uit, alsof hij de gemene Caliban wilde terugstoten. Bij het citeren van Valéry trilde zijn stem, het leek alsof hij ieder ogenblik in tranen zou uitbarsten. Maar toen begon hij luider en duidelijker te spreken:

— Het Oosten bedreigt onze beschaving. De geestelijke waarde van de mens wordt daar vervangen door de statistiek van ontelbare mierenhopen. Zoals het Westen van oudsher het beginsel der verdraagzaamheid gehuldigd heeft, zo is het Oosten naar zijn aard fanatiek en despotisch. De mensen, die Europa tussen de Oder en de Gironde bewonen, hebben van kindsaf de cultus van de veelvormigheid van ideeën en personen in zich opgenomen en nu rukt een reusachtig infusiedier, uitgerust met een voortreffelijke techniek, tegen hen op. Wanneer wij ons niet vermannen en op de verdediging instellen, komen de Sowjethunnen en verandert ons oude Europa in een woestenij.

De spreker oogstte bijval. Er waren veel Gaullisten in de zaal. De voorzitter verleende René het woord.

— Tot mijn spijt heb ik niet begrepen, waarom mijnheer Bussard heeft gesproken over de verdraagzaamheid van het Westen en de onverdraagzaamheid van het Oosten. Ik meen, dat de inquisitie niet door de Russen is uitgevonden en voor zover ik mij herinner, stamde Hitler niet uit Moskou. Wat het infusiedier met zijn technische uitrusting betreft, dat bestaat werkelijk. Het is voldoende op de president van Amerika te wijzen, welke predicaties houdt, die voor kleuters bestemd schijnen, en daarbij de atoombom op zijn spreekgestoelte legt. Ik ben het met mijnheer Bussard eens, wanneer hij zegt, dat de oorlog Europa in een woestenij zal veranderen. Maar mijnheer Bussard, die geheel door de geest van Attica in beslag wordt genomen, heeft verzuimd ons te zeggen, wie die oorlog nu eigenlijk wil . . .”

De Gaullisten hieven spreekkoren aan: „Naar—Mos—kou!” Naar—Mos—kou!” Een paar sisten: „Stilte.” Bussard brulde onverwacht hard:

— Mijnheer Morillot, u bent hier niet op een communistische meeting. Is soms de mijnwerkersstaking geen oorlogsvoorbereiding? U hebt bevel gekregen uit Moskou de verdediging van Frankrijk te desorganiseren . . .

De stem van René schalde door de zaal:

— Nu spreek ik. Wat zich in het Noorden afspeelt, is inderdaad oorlogsvoorbereiding. De Amerikanen hebben Moch bevolen de Fransen klein te krijgen...

Een paar Gaullisten stortten zich op René. Hij weerde hen af. Er ontstond een kloppartij. Iemand greep een stoel en bewerkte er zijn buurman mee. De katheder werd omvergeworpen. De voorzitter trachtte de hartstochten tot bedaren te brengen, hief hulpeloos zijn handen ten hemel en ging weg. De communisten vormden een cordon rond René. Als gesloten groep wisten zij de uitgang te bereiken. Op straat werden zij door de politie opgewacht: „Uit elkaar!...” Eén student werd meegenomen. René zei:

— Zo gaat het altijd — ze beginnen met Attica en eindigen met de cel...

Toen hij thuiskwam, zette hij zich aan het werk — hij moest een artikel afmaken over de cultuur van Viet-Nam.

Nog drie uren restten hem voor het zeven uur was en hij probeerde niet eens in slaap te komen. Hij zei bij zichzelf, dat hij overwerkt was en dat hij minder moest roken. Hij wilde voor zichzelf niet weten, dat Yvonne de schuld was van de onrust, die hem sedert de zomer overmeesterd had. Zelfs zonder dat hij aan haar dacht, bespeurde hij onophoudelijk haar aanwezigheid. Ook nu was ze in de kamer, keek naar hem, zweeg, pijnigend en ondoorgrondelijk.

Hij was niet bang uitgevallen en ook niet zwak. Wijlen dokter Morillot had eens tegen hem gezegd: „Wanneer we de anatomie buiten beschouwing laten, dan draag jij stevige ijzeren banden om je hart...” Toen zijn moeder stierf, was René negen en zijn broer Pierre zes. Dokter Morillot sprak met zijn zoons als met volwassenen en vertelde alles, wat een oude plattelandsdokter van de schaduwzijde van het leven kon weten. Over onrechtvaardigheid en gemeenheid wond hij zich altijd op. Toen René hem echter vroeg, hoe je daar iets aan kon veranderen, antwoordde hij: „Hoe meer men alles verandert, hoe meer alles bij het oude blijft.” Als kleine jongen al begreep René, hoe zich achter de ironie van zijn vader een diepe smart verborg. Hij spande zich in om de oude man niet te kwetsen, gedroeg zich als een beschermer tegenover hem en dacht eens met een zweem van spot: tegenover mijn vader koester ik vaderlijke gevoelens...

De broers gingen vriendschappelijk met elkaar om. René verafgoedde Pierre, die gevoelig en zwak was. Tot aan de oorlog waren ze onafscheidelijk. Pierre stierf in gevangenschap en tot op dit ogenblik kon René niet begrijpen, dat zijn broer er niet meer was — het was alsof men een stuk van hemzelf had afgehakt.

René was ook in gevangenschap geraakt, maar hij ontsnapte uit het kamp. In Marseille werd hij communist, schreef manifesten, vervalste Duitse verlofpassen en nam deel aan overvallen op wachtposten. In

dezelfde groep was ook een twintigjarig meisje, Nicole, zij bracht manifesten over en soms ook wapens. Op dagen vol alarm, hinderlagen en schietpartijen volgden rustige tijden. De Middellandse Zee zag er dan bijzonder zorgeloos uit en René kon niet zonder opwinding naar Nicole kijken. Ze was gebruind, had blauwe ogen en kleine, zachte lippen. Hij hield het niet uit en zei: „Ik moet met je praten...” Ze zei lachend: „Morgen hebben we niets omhanden, zullen we dan samen gaan zwemmen?” Op het afgesproken uur kwam ze niet, 's nachts was ze door de Gestapo weggehaald. Men martelde haar, dreef spijkers onder haar nagels, wierp haar in ijswater — maar zij bleef zwijgen. Toen werd zij naar Ravensbrück gestuurd en daar stierf zij. Een vrouw, die René na de oorlog opzocht, zei: „Nicole heeft me verzocht jou te zeggen, dat haar maar één ding gespeten heeft: dat ze haar niet een dag later weggehaald hebben.”

Ook René werd gearresteerd en naar een concentratiekamp gedeporteerd. Door de Russen werd hij bevrijd. Nu zijn terugkomst in Parijs deed hij examen en werd kinderarts. De arbeidersvergaderingen waren voor hem een ontspanning. Iedere dag moest hij met mensen omgaan, die hem haatten, alleen omdat hij communist was. Dokter Lesange zei hem: „Ik weet, dat het uw droom is, hier uw volksdemocratie te vestigen. Liever oorlog, de atoombom en de dood, dan dat...”

Door een toeval had René met Yvonne kennism gemaakt — in de locaaltrein. Haar uiterlijk trof hem. Yvonne trok dikwijls de aandacht. Er was iets aantrekkelijks en ongewoons aan haar. Ze was slank, bleek en had grote donkere ogen, die verwonderd rondkeken. Het leek alsof zij haar gesprekspartner niet zag, maar dwars door hem heen keek. Zij las „La Chartreuse de Parme”. René begon over Stendhal. Het was zijn lievelingsschrijver. Hij had de indruk, dat het meisje niet luisterde en hem niet eens zag. Toen zei ze:

— Ik huiver, wanneer ik zulke boeken lees... Als kind was ik bij mijn grootmoeder in Savoye — in een klein dorpje, omringd door bergen. Ik hilde vaak van angst — ze waren zo hoog en ik was zo klein... Komen er dan werkelijk zulke gevoelens voor als bij Stendhal?...

De trein stopte. Zij glimlachte verlegen en ging in de menigte verloren.

René dacht dikwijls terug aan het meisje, met wie hij van Chantilly tot Parijs samengereisd had. Hij verlangde ernaar haar weer te ontmoeten. Op straat dwaalden zijn blikken langs alle vrouwengezichten. Hij had er geen vermoeden van, dat zij tussen de droevige bezoekers van de polikliniek zou opduiken. Zij had een zesjarig jongetje bij zich. René keek haar aan:

— Niets gevaarlijks, gewoon de bof... Is dat werkelijk uw zoontje?

Zij lachte:

— Nee, mijn broertje. Maar ik zou ook zo'n zoontje kunnen hebben

— ik ben zesentwintig.

Een enkele keer ontmoetten zij elkaar. Yvonne werkte op een architectenbureau. Van tijd tot tijd belde René haar op en nodigde haar uit voor een toneelstuk of voor een kopje koffie. Zij bleek niet zo dromerig te zijn, als hij in de trein gemeend had. Ze werkte hard, wist grapjes te maken en te lachen. Haar ogen, die schijnbaar niets zagen, ontging geen enkel detail van het leven. René kwam aan de weet, dat haar vader leraar was geweest. Toen de Duitsers twee Joodse kinderen weghaalden, had hij gezegd: „Jullie zijn geen mensen”; hij werd naar Buchenwald gestuurd en kwam niet terug. Yvonne zorgde voor haar zieke moeder en haar kleine broertje. Hij kwam er ook achter, dat zij van wiskunde hield, zeer onpractisch was en daarbij koket, maar toch in haar hart meende, dat niemand haar aantrekkelijk vond. Hij zei bij zichzelf: merkwaardig, waarom kan ik er niet achter komen, of ze in ernst spreekt of in scherts? Ze heeft me gezegd, dat ze jaloers was op haar leeftijdgenoten, die aan het verzet deel genomen hadden: „ik was nog dom en had nergens enig idee van,” — zei ze oprecht, bijna met tranen in haar ogen. Gisteren zag ik op haar rechterarm boven de elleboog een groot litteken. Zij had er eerst geen uitleg over willen geven, maar zei toen: „Dat komt door een domheid. Tijdens de Duitsers vroeg een kennis me, een kist voor hem te verstoppen. Ik wist niet, wat erin was. Ze kwamen van de Gestapo en wilden weten, wie me die kist gegeven had, maar ik wilde het niet zeggen... Het is helemaal niet de moeite waard.” Zij heeft dikwijls met mij geredetwist. Ze zei: „De communisten denken rechtlijnig — alles is zwart of wit, maar in het leven gaat dat niet op.” Zij vroeg mij, waarom wij in 1940 voor het pact waren en in 1945 tegen de stakingen. Ik had de indruk, dat ze niet aan onze kant stond. Maar toen er een demonstratie was, ging ze met me mee. We werden door de politie uit elkaar geslagen. Een agent, die een oude man wilde slaan, ging ze te lijf...

Wanneer René aan Yvonne dacht, kwam hij steeds op hetzelfde punt terug: waarom merkt ze mijn gevoelens niet op? Zou ze misschien een ander hebben? Ze kijkt me teder aan, maar ik behoef met mijn hand de hare maar aan te raken, of ze wordt gereserveerd en haar gezicht verstrakt.

Op een avond liepen zij over de koude, stoffige boulevard aan de buitenkant van de stad. Tot zijn eigen verrassing zei René:

— Yvonne, denk je wel eens aan geluk?

— Ik weet het niet... Herinner je je het schilderij van Géricault „Het vlot van de Medusa”? Een tafereel na de schipbreuk. Zij hebben zich weten te redden... Hoe was het op de „Medusa” een uur voor de storm? Het meisje heeft zeker naar de zee gekeken en geglimlacht. De man stond naast haar en sprak over geluk...

— Maar kunnen er tijdens de storm dan geen gelukkige mensen zijn?

— Je bent heel sterk, René.

— Het hart en de gevoelens spreken toch ook...

— In de boeken.

Hij voelde een hevige pijn: zij had hem afgewezen . . . Een koude wind joeg stukjes papier en stof voor zich uit.

— Niet alleen in boeken. Ik weet dat . . .

Zijn stem klonk droog, bijna vijandig. Zij nam afscheid en verdween in het donkere gat van de métro. Hij liep langs dezelfde onvriendelijke boulevard terug en steeds weer ging de sombere gedachte door zijn hoofd: dat was dus onze liefdesverklaring. In ieder geval is nu alles duidelijk: ze houdt niet van me.

Yvonne woonde buiten. In de halfdonkere wagon wendde zij zich af van haar medepassagiers. Zij had het gevoel, dat haar ogen haar zouden verraden en dat iedereen kon zien, hoe ongelukkig zij was. Waarom had zij gedacht, dat René iets voor haar voelde? Dom. Hij was alleen maar goedig en had gezien, hoe hij haar aantrok. Hij had haar niet voor het hoofd willen stoten. Maar vandaag had hij bekend, dat hij van een ander hield. Die was beslist net zo sterk als hij. Met haar kon hij zelfs in de storm gelukkig zijn . . .

Thuis voerde Yvonne een gesprek met haar moeder, naaide voor haar broertje een jasje, deed de vaat, en doofde toen het licht. Het leek haar, of ze niet meer leefde. Het was een dode, die praatte, werkte en zich uitkleedde.

De volgende dag zat ze toch in afwachting — zou hij opbellen?

Hij belde niet. Hij was kwaad op zichzelf: er moest nu maar eens een eind aan komen. Waarom denk ik steeds aan haar? Ik ben toch geen schooljongen, ik ben tweeëndertig. Ik heb mijn werk, de partij en mijn vrienden. Vier maanden lang zijn we met elkaar omgegaan. Ik had al lang kunnen merken, dat ze nooit van me zou gaan houden. Ik heb mezelf wat wijsgemaakt, dat is toch kinderlijk. Zelfs nu zou ik haar nog het liefst opbellen. Maar voor niets ter wereld zal ik het doen! . . .

Van het laboratorium ging hij naar een vergadering. De gedelegeerden van de mijnwerkers zeiden, dat de stemming goed was, maar dat er hulp moest komen, daar de gezinnen van de stakers honger leden. René applaudisseerde evenals alle anderen, floot Moch uit en maakte zich kwaad. Toen hij thuiskwam, dacht hij: ik kan het ook zonder haar stellen. Het lijkt, dat ik me van haar heb losgemaakt . . . Maar 's nachts kwam hij niet in slaap: Yvonne keek hem teder en tegelijk vreemd aan.

Zij wachtte steeds, of hij haar zou opbellen. Er verliep een week. Weer bevond zij zich in de donkere trein en plotseling maakte een onrust zich van haar meester: als ik hem nu niet begrepen heb? Misschien heeft hij dat van mij gezegd? . . . De hele nacht werd zij heen en weer geslingerd: nu eens maakte de mogelijkheid van een misverstand haar blij, dan lachte ze zichzelf weer uit: echt iets voor haar om zo'n inval te krijgen! Twee dagen liep zij rond, alsof ze koorts had. Tenslotte hield zij het niet langer uit en schreef René:

„Ik begrijp er niets van. Wellicht bega ik nu een zeer grote domheid. Zo iets doet men immers niet, maar het kan me niet schelen, ik moet het zeggen. Ik ben een heel gewoon meisje, misschien een beetje dommer dan de anderen, maar ik verlang ook naar geluk. Als je je hierdoor beledigd voelt, of als het je onaangenaam treft, gooi de brief dan weg. Ik zal je er dan toch dankbaar voor blijven, dat je zo goed bent geweest en omdat je bestaat en dat is al heel veel. Je hebt me niet opgebeld. Dat moest waarschijnlijk zo zijn. Maar ik heb er steeds op gewacht. Wees niet boos en scheld niet op me. Ik kan niet anders.

Je Yvonne."

René moest om zeven uur op. Tegen de morgen was hij ingeslapen en werd wakker door een geritsel — er werd een brief onder de deur door geschoven. Hij las en las nog eens. Hij streek met zijn hand over het papier, — alsof hij zichzelf ervan wilde overtuigen, dat hij niet sliep, of streelde hij misschien Yvonne's tengere handje?

Hij vouwde de krant open. De spoorwegarbeiders hadden vóór een vierentwintig-urige solidariteitsstaking gestemd. De regering verklaarde, dat zij het vervoer met alle middelen gaande zou houden. Afdelingen van de CRS hadden het Gare du Nord bezet. Het was tot botsingen gekomen met werkwilligen en politie. René straalde: wat een mensen hebben wel! Verleden jaar heette het, dat de arbeiders verslagen waren en dat alles zou gaan, zoals de grote heren het wilden. Maar wat zeiden ze nu? .. Geen Amerikaan zou zulke mensen kleinkrijgen... Opgewekt ging hij naar de kliniek. Dokter Lesange zei:

— Wat bent u vrolijk? Uw Moskouse vrienden hebben zeker besloten om Frankrijk ten grave te dragen...

René dacht: misschien is Yvonne erin geslaagd met een auto hierheen te komen? Hij belde naar het bureau; men zei hem, dat zij er niet was. Dan maar tot morgen wachten... Maar toen hij met zijn werk klaar was ging hij naar een kameraad, die een kleine „Citroën" had: „Leen me voor vanavond je wagen..."

In de verlaten, slecht verlichte straat moest hij lang naar het huis zoeken. Eindelijk kwam er een vrouw langs, die hem de weg wees: „Gaat u maar rechtuit, dan ziet u vanzelf een groot gebouw." Opgevoonden beklom hij de wenteltrap. Het was een lawaaiig huis: een menigte kinderen, katten en een radio.

Yvonne deed de deur open en verzocht hem op de trap te wachten. De radio kreunde:

Maar Tonette zei: je bent een Hans,
Hoepel op, je hebt geen schijn van kans...

Yvonne bond een doek om haar hoofd.

- Ga mee, hier kunnen we niet praten.
- Ik ben met de auto, we kunnen naar Parijs rijden.
- Ik kan niet — mijn moeder is ziek, ik moet gauw terugzijn. Laten we een beetje gaan wandelen... Het is goed, dat je gekomen bent... René, ik moet je alles vertellen...

Op straat was het donker en koud. Zij lieten de huizen achter zich. De wind blies door de kale, knoestige bomen. Een droevige maan liet zich even zien om direct weer te verdwijnen. Zij staken de spoorbaan over. Bij de brug stonden soldaten met helmen. Een riep hen na: „Die vinden het nog tijd om te gaan wandelen...”

Zij liepen over het paadje langs de spoorbaan. Yvonne begon over de staking: die morgen had men soldaten gestuurd. Het was onrustig in het plaatsje en men was bang voor botsingen. Toen zwegen zij. Plotseling hield Yvonne stil, strekte haar armen uit en omhelsde René. In de verte floot een locomotief. Het rode, ontstoken oog van de seinpaal doorboorde de duisternis. Zij kuste René heftig en haastig, alsof zij angstig dacht: nog een ogenblik — en dan is hij weg.

23

Garcy vroeg Neales, hoe hij over de politieke toestand dacht. Neales was voorzichtig. Hij wist, dat de zelfverzekerde toon van zijn landgenoten de Fransen dikwijls pikeerde.

- De regering heeft de slag gewonnen — de staking verloopt. Het was een laatste echo van het onweer van verleden jaar. De communisten zijn niet voor niets nerveus, nu kan er veel gedaan worden...

Hij onderbrak zichzelf en bood een sigaar aan (ze zaten aan de koffie na de lunch). Garcy was opgewonden: als Neales hem iets zou zeggen, wat hij noch aan Bédier, noch aan Schuman gezegd had, dan zou hij, Garcy, kunnen schitteren in het Palais de Bourbon...

- U kent ons land niet alleen, waarde mijnheer Neales: u begrijpt het beter dan wij zelf. Uw raadgevingen zijn voor mij zeer waardevol...

- O nee, mijnheer Garcy! Hoe zou ik het wagen u raad te geven. Ik maak u alleen deelgenoot van mijn helaas zeer oppervlakkige indrukken. Het komt mij voor, dat de communisten een nederlaag geleden hebben. Ik weet echter niet, of de krachten van het gezag de overwinning weten uit te buiten...

- Hebt u een verbod van de communistische partij op het oog?

- Nee, ik ben geen voorstander van overhaaste maatregelen. Te veel eerlijke arbeiders geloven nog in Thorez. Men moet hun de ogen openen. Wanneer u wilt, heb ik niet zozeer een verbod op het oog, als wel

opheldering. Ik kan bijvoorbeeld niet begrijpen, waarom de kranten de misdaden van de communisten verzwijgen. Ik stel me voor, hoe ze in het Noorden hebben huisgehouden, immers terreur en sabotage zijn hun geliefkoosde methoden. Voor hen heiligt het doel de middelen. Zij schrikken niet terug voor het vermoorden van grijsaards en kinderen, indien dat in hun kraam te pas komt...

Garcy dacht na: de partij van Thorez ligt hun zwaar op de maag. Net goed. Ze hebben lang genoeg getreuzeld met hun credieten...

Hij hoestte:

— Om sigaren te roken moet men rustig zijn. Voor de oorlog moest ik moordenaars verdedigen, die op de nominatie stonden voor de guillotine. Mijn vrouw zei toen, dat ik geen mens was, maar één bonk zenuwen. Wat moet men dan wel zeggen, nu ik Frankrijk moet verdedigen tegen de communistische moordenaars? Nu mag men wel kabeltouw hebben in plaats van zenuwen.

Een beetje teleurgesteld ging Garcy bij Neales vandaan. Hij had een afspraak met de journalist Pélissier. Zij zaten in een café op de Champs-Élysées. Het gesprek over de gebeurtenissen verliep traag.

— De staking loopt op haar eind — zei Pélissier. — Maar men zegt, dat de spoorwegaarbeiders het werk willen neerleggen uit zogenaamde solidariteit. Het zal niets baten, alleen zal het de wederopbouw wat vertragen...

— Dat is het spel van Moskou, — zei Garcy zuchtend. — Loonsverhoging kunnen we ons niet veroorloven: dan gaan de prijzen ook omhoog en niemand heeft er enig voordeel van.

Fabre kwam bij hun tafeltje. Hij stond bekend als één van de helden van het verzet. Men had verwacht, dat hij een candidatuur voor het parlement zou aanvaarden; maar hij had geweigerd: „Ik houd van daden en niet van kuiperijen.” Hij was directeur van een grote exportfirma, ging om met afgevaardigden en journalisten. „Hij hield zich op in de buurt van de politiek,” zoals Pélissier zei. Sommigen noemden hem een „romanticus”, anderen een „avonturier”.

— Hoe staan de zaken, Fabre? — vroeg Garcy.

— Dank je... Men zegt, dat de Amerikanen niet erg tevreden over ons zijn.

— Ik heb vandaag geluncht met Neales, — zei Garcy, — hij heeft begrip voor onze houding in het Russische vraagstuk. Hij maakt zich over iets anders bezorgd... Tijdens ons gesprek kwam hij steeds weer op de communisten terug.

Pélissier werd aandachtig:

— Ik zou wel eens willen weten, hoe de Amerikanen denken over een verbod van de partij.

— Neales meent, dat dit voorbarig zou zijn. Hij zegt, dat men hen moet compromitteren. We moeten laten zien, waartoe zij in staat zijn.

Pélistier grijsde:

— Dat weten we ook zonder hem wel.

Fabre had aandachtig naar het verhaal van Garcy geluisterd. Maar hij had zich geen woord laten ontvallen. Als zoon van een beroepsofficier was Fabre al jong vliegenier geworden. Daarna was hij getrouwd met de dochter van een rijke Braziliaanse planter en had zijn ontslag genomen. Zijn schoonvader beloofde hem koeien met gouden horens, maar Fabre wilde Frankrijk niet verlaten. Hij voelde zich verantwoordelijk voor het lot van zijn land. Het volksfront kwam aan de macht; de arbeiders bezetten de fabrieken; de minister-president drukte Cachin de hand, de franc daalde, maar de afgevaardigden dronken hun apéritif en scholden elkaar uit. Fabre was van mening, dat de tijd voor debatten en stemmingen voorbij was. Hij zocht mensen bij elkaar met het plan de regeringsgebouwen te overmeesteren. Hij kwam er niet meer toe zijn geluk te beproeven: de oorlog brak uit.

Hij maakte de terugtocht en de ineenslorting mee. Naar zijn mening moest Frankrijk boeten voor zijn zonden, maar toch kon hij zich niet neerleggen bij het gebeuren. Hij werd uitgenodigd naar Vichy te komen. Tegen zijn vrouw zei hij echter: „Men kan beter bonen planten of konijnen fokken.” Meer dan een jaar bracht hij in kwellende ledigheid door. Toen spoorde hij zijn vroegere kameraad majoor de Chantron op. De majoor stond in verbinding met Londen. Tegen Fabre zei hij:

— Het belangrijkste is nu, sterke groepen te vormen. We zullen de Duitsers niet aanvallen. We moeten onze krachten sparen en de invasie afwachten. Dan kunnen we als gelijkgerechtigden aan de ronde tafel plaats nemen...

Fabre maakte de majoor deelgenoot van zijn twijfel:

— Ik had allang contact met u op willen nemen, maar ik werd weerhouden door de gedachte, dat het verzet de communisten ten goede komt.

— Natuurlijk zullen ze trachten zich van de macht meester te maken, maar we worden niet door de Russen bevrijd. Als het ons gelukt een vastberaden kern tot stand te brengen, is hun liedje uit.

Fabre werd het met de majoor eens en werd als „Châtelet” een der vertegenwoordigers van de BOA in Londen.

Na de oorlog begaf Fabre zich in het zakenleven. Velen veronderstelden, dat de politiek hem nu koud liet. Maar hij bleef piekeren over het lot van Frankrijk. Hij trad niet toe tot de RPF en zei, dat de Gaullisten een gewone politieke partij waren van demagogen en parlementaire rekenmeesters. De toestand leek Fabre dreigend. Zeker, de communisten waren uit de regering gezet, maar in de jaren van het verzet waren ze toch sterker geworden en vormden een staat in de staat. Fabre was nog steeds van mening, dat het belangrijker was een handvol vastberaden mannen bijeen te brengen dan verkiezingsoverwinningen na te jagen. Maar het

Naamlijst van de belangrijkste personen uit deze roman

RUSSEN:

Wasia Wlachow — architect
Natasja — zijn vrouw
Nina Georgiëwna — zijn moeder
Sergej (Serjozja) — zijn broer, gesneuveld in Joegoslavië
Walja — Sergej's weduwe
Dmitri Alexejewitsj Krylow — arts
Professor Sjebarsjin — bioloog
Woronow — ingenieur
Dmitri (Mitja) Minajew — jurist
Olja — zijn vrouw
Maria Michailowna — zijn moeder
Osip Alper — majoor
Kranz — ingenieur
Wera — zijn vrouw

FRANSEN:

Mado Lancier — functionaris der communistische partij
Professor Dumas — anthropoloog
René Morillot — arts
Yvonne — zijn vrouw
Nivelle — dichter
Sablon — journalist
Sembat — schilder
Lejean — ingenieur
Bédier — minister
Pinaud — industrieel
Fabre — industrieel
Garcy — politicus
Dédé — onderwijzer

AMERIKANEN:

Low — senator
Mary — zijn dochter, Nivelle's eega
Majoor Smeadle — agitator
Bill Coster — journalist
Kolonel Roberts — hooggeplaatst regeringsfunctionaris
Kolonel Donovan — zijn chef
Clark — advocaat
David Harrison — neger
Jenny Camber — negerin
Joe Girstone — fabrieksarbeider

Betty — zijn geliefde
Jim MacHorn — kleermaker
Mark James — fabrieksarbeider
Neales — militair deskundige in Parijs
Generaal Dawes — bemiddelaar in Frankfort
Professor Adams — hoogleraar

DUITSERS:

Majoor Schirke — politicus
Kurt Richter — architect
Hilde — vrouw van Richter
Erich Schöller — fabrieksarbeider
Karl Brenner — handwerksman
Von Maltz — industrieel

TSJECHOSLOWAKEN:

Frantisek Kristek (alias „Tsjech") — klokkenmaker
Zejda — spion in München
Karel Hobza — ingenieur
Julius Hobza — zijn vader

beeld was niet meer gelijk aan dat van tien jaar terug. Er was een oorlog gaande tegen de communisten. Fabre droomde niet meer van een omwenteling. Ofschoon hij de mensen, die aan het roer stonden, verachtte, was hij toch bereid hen te helpen bij het neerslaan van de communisten. Hij begreep, dat de ministers aan handen en voeten gebonden waren door de grondwet, tradities en allerlei vooroordelen. Fabre vormde vier groepen; de leden van de ene groep hadden geen vermoeden van het bestaan van de andere.

De groep „Lutetia” was de grootste en trad op tegen stakingen. De groep „Acht” bespioneerde de leiders der roden en nam zo nodig maatregelen. De groep „Chateaubriand” bestond uit mensen, die het verstonden om te polemiseren en te spreken. Zij hadden tot taak overlopers te bewerken, onthullend materiaal te vervaardigen en processen in scène te zetten. De vierde groep kreeg de idyllische naam „Korenbloem” (in stilte noemde Fabre haar „Gepeupel”). Zij voerde opdrachten uit, waarover Fabre zelfs zijn vrouw liever niets vertelde.

Luchaire maakte deel uit van de groep „Korenbloem”. Vroeger was hij eigenaar geweest van een kleine parfumeriezaak. Hij was een man van om de veertig met een kale schedel, die hij zorgvuldig verborg onder dunne plukken goudblond haar. Hij leek de welopgevoedheid en het fatsoen in eigen persoon, maar hij had een opvliegend karakter. Vlak voor de oorlog liep hij warm voor de politiek en werd een vurig aanhanger van Doriot. Fabre wist, dat Luchaire met het „legioen” naar Rusland getrokken was en zich bij de terugtocht uit Borisow ternauwernood het leven had kunnen redden. Hij had tegen Fabre gezegd:

— Dat was natuurlijk dom. U bleek een veel betere kijk te hebben. Mijn politieke ontwikkeling schiet tekort... Ik heb echter een zuiver geweten: ik heb geen enkele Fransman gedood, twee communisten niet meegeteld. Daarvoor heb ik niet minder dan honderd Russen naar de andere wereld gestuurd. Zelfs de kinderen waren daar partizanen, zódat we in de dorpen werk genoeg hadden...

Luchaire ging niet naar zijn parfumeriezaak terug, hem lokte de zwarte handel. Hij versjacherde Amerikaanse auto's, speculeerde met valuta en de eerste tijd versmaadde hij zelfs het kleingoed, zoals sigaretten, niet. Hij trouwde met een liefstallig meisje, dat door het leven angstig gemaakt was; zij schonk hem een blinde zoon. Hij was een goed echtgenoot en troostte zijn vrouw: „Hij kan een beroemd musicus worden, daarvoor heeft men geen ogen nodig.” De mensen, die hem als handelaar gekend hadden, konden zich niet voorstellen, dat hij een geheime hartstocht had: hij droomde van ondergrondse organisaties, van moorden, van ontploffingen en van samenzweringen. Toen één van zijn klanten, die reservedelen voor zijn „Chevrolet” bij hem gekocht had, hem in kennis bracht met Fabre, begreep hij, dat hij zijn bestemming gevonden had. Hij werd de ziel van de groep „Gepeupel”.

Ten Garen vertelt wat Fabre een geleerde organisatie heeft. Daarvoor hij ze lachen uit.

— Oom! Dat hebben de communisten zeker uitgevonden... De tijd van „Lagoula“ is voorbij. Het is nu uit met de kinderspellen. Inderdaad is Fabre een romantische, maar hij is een ernstig mens en geen broekje. Ik moet aan de Châtelet der verzetsjaren denken. Alle wapens uit Londen gingen door zijn handen. Hij doet nu in Braziliaanse koffie en niet in „blauwe samentwiningen“...

Het gesprek met Garry stamde Fabre nadenkend. Nevels had gelijk. Pélissier en Garry begripen niet, waarover hij het heeft. Zij worden muf van al hun parlementaire combinaties. Het is niet voldoende de staking te onderdrukken: de mensen moeten opgezet worden tegen de radicaals. Maar wat gebeurt er? De CRS schiet op arbeiders. Begravenissen, weduwen, tranen. De communisten verwerven zich het aureool van martelaren. Zo zullen we ze niet vernietigen...

Fabre ging naar Luchaire en legde hem zijn plan voor.

— Neem u Gaston of Pocard.

— Gaston is beter: hij is in de Maquis geweest.

— Hebt u „boter“?

— Komt in orde.

— Ik heb juist geïnformeerd. Ze halen werkwilligen bij elkaar, maar niet veel. Er gaan in het geheel maar vier treinen. We moeten natuurlijk de laatste onder schot nemen. Dat is de personentrein naar Compiègne. Hij vertrekt om 0.20. De manifesten zal Paul u brengen. Zegt u me nu eens ronduit: speelt u het klaar?

— U hoeft zich niet ongerust te maken. Ik heb u gezegd — mijn politieke ontwikkeling is onvoldoende, maar werken kan ik.

Luchaire was overtuigd van het succes. Hij kende Gaston: die liet het niet op zich zitten. Toch vroeg hij:

— Kun je het?

Gaston lachte: „Toen men bij ons parachutisten afwierp, heb ik drie treinen vernield. Dat was toen niet eenvoudig: overal wachtposten. Maar dit is niet de moeite waard...“

De nacht was winderig en koud, maar Luchaire transpireerde van opwindung. Ze moesten zich haasten: het was nog veertig minuten naar de trein. Gaston ging aan het werk. Luchaire lette op, dat ze niet verrast zouden worden: de nederzetting wemelde van soldaten. Plotseling schoot hem te binnen, hoe hij twee Russen neergeschoten had. — hij had ze naast de spoorbaan gesnapt. Het leven was een vreemd ding: waar moest men zich al niet mee bezig houden!...

— Nu, ben je klaar?

— Een ogenblikje. — antwoordde Gaston.

Luchaire dacht na: goed, dat ik een manifest in de nederzetting aan-geplakt heb. Met die wind vindt niemand ze...

Jarrier uit de groep „Chateaubriand” had het manifest geschreven. „Wij protesteren tegen de aanslag op de vrijheid om te staken. De regering begaat een misdaad, als zij treinen met werkwilligen laat rijden. Indien onschuldigen het slachtoffer worden, dan komt hun bloed neer op het hoofd van Moch. Wij communisten wijzen iedere verantwoordelijkheid af. Wij zweren, dat er geen enkele trein doorkomt, zolang de solidariteitsstaking duurt. Leve de arbeidersklasse van Frankrijk, dood aan de vijanden van het volk!”

Luchaire kromp ineem. Het leek hem, of er mensen langs de spoordijk liepen. Het schenen een man en een vrouw te zijn. Hij wilde Gaston waarschuwen, maar daar was geen tijd meer voor. Luchaire zette het op een lopen. Iemand schreeuwde: „Staan blijven!” Toen loste Luchaire twee schoten en begon nog harder te lopen. In de buurt van de nederzetting, waar ze hun wagen hadden neergezet, zag hij Gaston. Ze suisden naar Parijs terug. Luchaire was terneergeslagen: hij had alles bedorven. Schoten en mensen, die kwamen aanlopen... Wat moest hij Fabre zeggen? Gaston maakte hem razend. Deze zat dom te lachen en bromde:

— Zo iets kan gebeuren... In de Maquis ging het ook niet altijd van een leien dakje. Het is net als in de loterij: of een prijs, of een niet...

Op de redactie van „Dernières Nouvelles” ging het levendig toe. Pélissier schreeuwde:

— De eerste pagina overmaken. Grote kop: „Ongehoorde misdaad van de communisten!”

Hij dicteerde aan de stenotypiste:

„Heden om 2.25 uur na middernacht heeft zich in de buurt van Chantilly een vreselijk drama afgespeeld. De communisten hebben hun dreigementen in daden omgezet en een magnetische mijn gelegd op de spoorrails. Personentrein No. 17 was op weg naar Compiègne. Deze misdadigers hadden de bedoeling tweehonderdachtien passagiers, waaronder kinderen, te laten omkomen. De misdaad is door een eenvoudige Franse vrouw, Yvonne Déchellet, verijdeld. Zij woont met haar familie in de nederzetting Pré-aux-Bois, drie kilometer van de onheilsplaats. Volgens de woorden van haar moeder was Yvonne Déchellet naar de apotheker gegaan en had zich daar buiten verwachting lang opgehouden. Waarschijnlijk heeft ze de misdadigers bemerkt en getracht hen vast te houden. Eén van hen loste een revolvershot. De kogel kwam terecht in de borst van de heldin, die zich nu in bewusteloze toestand in het ziekenhuis Chantilly bevindt. Mevrouw Lebon, eigenaresse van een melkzaak, die in Pré-aux-Bois woont, beweert een man langs haar huis te hebben zien lopen. Eén van de misdadigers is ter plaatse gearresteerd. Het is de arts René Morillot, die in het twintigste arrondissement van Parijs als communistische agitator bekend staat. Hij ontkent iedere schuld. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het bestuur van de communistische partij, evenals de door de partij van Thorez gecontroleerde bond van

spoorwegaarbeiders, van hun kant verklaard hebben, dat ze in geen enkel opzicht iets met de misdaad te maken hebben. De toestand van Yvonne Déchellet baart zorg. Het drama van Chantilly heeft allereergst verontwaardiging gewekt. Iedere Fransman en iedere Française stellen de vraag, wanneer er nu een einde wordt gemaakt aan het wroeten van de agenten der Kominform."

Garcy was geschokt. Zijn zij werkelijk tot zulke dingen in staat? Maar René Morillot! . . . Ik heb dokter Morillot gekend. Hij was een doodgoed mens. Wie had kunnen denken, dat zijn zoon een moordenaar zou worden? Hoe kan een dokter er toe komen een trein met kinderen in de lucht te laten vliegen? . . . Men moest hen werkelijk isoleren.

Neales streepte het bericht met rood potlood in de krant aan en zei tegen zijn secretaris:

— Dringend telegrafisch doorgeven.

24

Toen Nivelles nog in Amerika was, zei hij dikwijls bij zichzelf: ik kan niet terugkomen door de achterdeur, maar heb ik kans op succes? Er zijn altijd mensen, die zeggen: „Maar wat heeft mijnheer Nivelles in de bezettingsjaren gedaan? . . .” Zeker, toen de Duitsers kwamen, ben ik op mijn post gebleven. Maar was dat een misdaad? Ik heb niemand aangegeven, integendeel, ik heb velen gered. Bij de advocaat Laugier werden vlugschriften uit Londen aangetroffen. Het feit, dat hij op de prefectuur terecht kwam, heb ik benut om de manifesten te verbranden en hem vrij te laten. Nu is hij afgevaardigde . . . De fabrikant Rosen zou op transport gaan naar Auschwitz, toch gelukte het me hem van de lijst te schrappen. Ik heb minstens twintig mensen het leven gered. Voor het kleinkind van mevrouw de Portail stond ik niet in. Ze kwam op een ongelukkige dag, maar niettemin heb ik kolonel von Hallenberg verzocht rekening te houden met de leeftijd van de jongen. Mijn schuld is het niet, dat men hem vermoord heeft. Overigens weet niemand, wat ik tegen von Hallenberg gezegd heb . . . Er is maar één ding, dat tegen me pleit: ik heb in „Oeuvre” een artikel geschreven. Ik ben weliswaar alleen tegen de bolsjewieken opgetreden en heb niets gezegd over de geallieerden en de Gaullisten, maar dat was dom. Wat kan ik tot mijn rechtvaardiging aanvoeren? Het artikel is in het voorjaar van 1942 geschreven. Toen was er veel nog niet duidelijk. Ik ben dichter en geen politicus. Later kreeg ik door, wat de Duitsers wilden en ben ik hun ontvlucht naar Zwitserland. Wie kan bewijzen, dat de Duitsers mij eruit gelaten hebben? Kolonel von Hallenberg is dood en de verlofpas heb ik direct vernietigd. Tegen de journa-

listen heb ik toen gezegd, dat ik een Frans patriot was en dat ik de redding van Frankrijk verwachtte van de overwinning van het Westen. Laat men de dichtbundel maar doorkijken, die ik in Parijs uitgegeven heb. Geen woord over politiek. Eerlijk gezegd heb ik de krachten van Hitler overschat, dat was een fout, maar geen misdaad...

Toen Nivelle twee weken lang in Parijs rondgekeken had, was hij gerustgesteld. Wel was er in „Ce Soir” een artikel verschenen getiteld: „De raven verzamelen zich”; de schrijver ervan zei, dat Nivelle „een ordinaire verrader” was, dat hij in Amerika „zijn Pegasus nieuw opgeschilderd had”, dat hij „Gestapomensen halfgoden genoemd had en nu zijn schoonvader tot god verheven had”. Nivelle wierp de krant verontwaardigd weg: hij begreep nog niet, dat deze artikelen hem een goede dienst bewezen. Niemand stelde belang meer in de jaren van de bezetting, maar de aanvallen van de communisten lieten zien, dat Nivelle een belangrijk mens was. In de foyer van het operagebouw ontmoette hij één van de ministers, die hij van voor de oorlog kende. De minister drukte hem krachtig de hand: „Ik heb gelezen, wat de communisten over u schrijven. Dat kan u alleen maar tot eer strekken. Wat weten die van onze cultuur? Die geraken in geestdrift over het gestamel van een Albanese geitenhoeder.”

Toen Nivelle zich ingericht had, nodigde hij een paar schrijvers, twee afgevaardigden, Dumont en Garcy bij zich uit. Hij was bang, dat de genodigden een voorwendsel zouden weten te vinden om af te zeggen. Maar zij kwamen allen. Mary hield ervan met geld te smijten en de gasten, die gewend waren aan nietige sandwiches en middelmatige portwijn, waren aangenaam verrast door het overdadige maal. Dat droeg ertoe bij, het huis van Nivelle populair te maken.

Donderdags had Nivelle zijn ontvangdag. Politieke figuren ontmoetten bij hem modedichters, die verzen in een vrijwel onbegrijpelijke taal voorlazen. Naast schilders, aanhangers van de abstracte kunst, kon men er de meest solide financiers aantreffen. Niet alleen het bonte gezelschap maakte de salon van Nivelle aantrekkelijk, maar ook de meningsvrijheid, die daar heerste. Bij iedere gelegenheid, die zich voordeed, viel Mary Amerika aan. De heer des huizes zei dan met een glimlach, dat zijn echtgenote overdreef en dat men alle Amerikanen niet kon afmeten naar de planters uit Mississippi, maar vertelde dan op zijn beurt humoristische verhalen, die lieten zien, hoe primitief en smakeloos de mensen in de Nieuwe Wereld waren. Onder de genodigden waren ook geregeld landgenoten van Mary. Zij pasten zich aan de geest van het huis aan en maakten zich eveneens vrolijk over de zeden en gebruiken van Amerika. Zelfs Neales, die op een van de Donderdagen bij Nivelle op bezoek was, besteedde een goed uur aan het afkammen van de Amerikaanse kunst. Wanneer de Fransen bij Nivelle weggingen, voelden ze zich altijd voldaan: in ieder geval hebben wij onze geestelijke vrijheid weten te

bewaren. Wij hebben wellicht een slecht leger, maar de Amerikanen mogen gerust weten, dat wij ons wapen van de ironie goed weten te gebruiken...

Voor Nivelles waren de Donderdagen geen pleziertjes, maar zakelijke aangelegenheden. Hij begreep, dat de problemen, die met „Transoc” samenhangen, gemakkelijker opgelost konden worden bij een souper en tijdens een ongedwongen conversatie, dan in het wel zeer plechtige werkvertrek in de Rue des Pyramides, waar zijn agentschap gevestigd was. Het geplaats krijgen van artikelen over Amerika in de grote Franse bladen had Nivelles snel weten te organiseren. Maar telkens wanneer hij over de lievelingsidee van zijn schoonvader dacht, het sturen van een Fransman naar Moskou, fronste hij boosaardig zijn voorhoofd: waarachtig, alleen iemand, die in Washington zit, kan zulk een dwaasheid uitdenken! De Russen zullen niemand toelaten, die tegen de roden opgetreden is, dat spreekt vanzelf. Bovendien kan ook de naam „Transoc” in Moskou moeilijk een aanbeveling genoemd worden... Low sprak van een „rose” Fransman. Die heb je in de negentiende eeuw gehad, maar nu is dat soort allang uitgestorven. De socialisten haten de bolsjewieken wellicht nog meer dan de aanhangers van de generaal. Maar zelfs al vind ik een journalist, die door de Russen toegelaten zou worden, hoe zou ik hem dan de plannen van de senator moeten meedelen? Artikelen kunnen die roodharige niet veel schelen, hij is wild op verbindingen in Moskou. Klaarblijkelijk is kolonel Roberts niet erg tevreden over zijn eigen agentschap daar... Maar welke journalist met een klein beetje verstand zou zich ervoor lenen, opdrachten voor de Amerikaanse spionnagedienst uit te voeren?...

De senator stuurde brieven: is de geschiedenis met Moskou geregeld? Nivelles was in een verschrikkelijk humeur. Op de gebruikelijke Donderdag glimlachte hij niet één keer, ofschoon er een zeldzame gast gekomen was — Bédier.

Bédier praatte veel — over de staking, die op zijn eind liep, en over het drama in Chantilly:

— Voor mij blijft het toch een raadselachtige geschiedenis. Misschien is het geen werk van de partij, maar van afzonderlijke fanatici. Men heeft mij verteld, dat Morillot een goede indruk heeft gemaakt. Waartoe kan dat gruwelijke fanatisme de mensen al niet brengen!...

Toen ging hij over op de onderhandelingen met de Amerikanen: ze hadden de Pyreneën als verdedigingslinie voorgesteld, nu spraken zij van de Rijnlinie, dat klonk al beter, maar was ook gevaarlijk. Zijn zorgen zaten hem dwars: die roodharige denkt natuurlijk, dat ik saboteer...

Bédier wendde zich tot hem:

— Uw „Transoc” kan iets sensationeels in handen krijgen. U weet toch wel, dat Sablon sedert de oorlog geen enkel artikel over politiek geschreven heeft. Hij heeft een gecompliceerd karakter... Maar de

communisten hebben zelfs Sablon razend gemaakt. Ik heb hem gisteren ontmoet. U kunt zich niet voorstellen, in wat voor toestand hij is. Hij zei mij, dat de Russen ook uit Frankrijk nog een „volksdemocratie” willen maken en dat hij tegen de roden zou gaan vechten, zoals hij tegen de Duitsers gevochten had. Ik ben overtuigd, dat hij ermee accoord gaat een artikel te schrijven, dat inslaat. In Amerika kennen ze hem ook, maar voor Frankrijk zou dat als een bom inslaan...

Nivelle werd er opgewonden van: het zag er naar uit, dat hij gevonden had, wat hij nodig had... Het was goed, dat er vandaag geen enkele journalist aanwezig was. Nivelle zei tegen Bédier:

— Dat is een uitstekend idee. Voor de oorlog heb ik Sablon wel eens ontmoet. Naar mijn mening is hij niet alleen een voortreffelijk essayist, maar ook een moedig mens... Eén ding wil ik u verzoeken. Zegt u niets tegen de journalisten, laat „Transoc” de primeur hebben.

Toen de gasten weg waren, overlegde Nivelle bij zichzelf, hoe hij Sablon zou overhalen. Het was een man met een moeilijk karakter. Hij had deelgenomen aan het verzet en kon wantrouwen tegen hem koesteren... Daarbij was hij niet toeschietelijk, met geld viel bij hem niets te bereiken. Misschien moet ik eerst het terrein verkennen en Chartier of Devaux sturen? Maar we mogen geen tijd verliezen. Als hij een artikel tegen de roden schrijft, laten ze hem niet meer is Moskou toe...

Na lang peinzen besloot Nivelle het er op te wagen. De volgende morgen belde hij Sablon op en verzocht hem om een onderhoud zonder te zeggen, waar het om ging. Sablon was beleefd, maar terughoudend en nodigde Nivelle uit om vijf uur bij hem te komen.

Op het laatste ogenblik kreeg Nivelle het koud van angst: wat moest hij beginnen, als Bédier alles verzonnen had? Hij was immers een meester in het liegen... Maar het was nu te laat om zich eraan te onttrekken en Nivelle begaf zich naar Sablon.

Sablon had de reputatie een oorspronkelijk en onafhankelijk mens te zijn. Op de redacties werd gezegd: „Hij schrijft schitterend, maar men kan zich beter niet met hem inlaten: die houdt er zo op los, dat er van de krant niets overblijft...” Sablon deed voor het eerst van zich spreken in 1935. Toen publiceerde hij een serie correspondenties over Afrika. Hij schilderde, hoe de kolonisatoren de negers exploiteerden en te gronde richtten. Deze artikelen vonden overal weerklank en de regering moest enige hoge ambtenaren terugroepen. De linkse bladen probeerden Sablon voor zich te winnen: het volksfront voerde de strijd tegen de fascistten. Sablon wijdde zich toen aan het vraagstuk van de zelfmoord. Zijn boek over de laatste uren van de tot wanhoop gedrevenen had succes bij de lezers, bij wie toen Freud zeer in de mode was. Begin 1937 stelde een grote Parijse krant Sablon voor naar Burgos te reizen om de lezers een beeld te geven van de Spaanse nationalisten. Hij stemde toe, maar zijn artikelen werden niet gedrukt: de kranten steunden Franco en Sablon

beschreef de wreedheden der Falangisten, de wandaden der brute soldateska en de leidende rol van de Duitsers. Aan de vooravond van de oorlog publiceerde hij een boek over de gevangenen voor minderjarige misdadigers. Het boek bracht honderdduizenden lezers in beweging.

Als sergeant in het leger ontsnapte Sablon ternauwernood aan de gevangenschap. Een boerenvrouw had hem verborgen. Hij bleef in de Zuidelijke zone hangen en sloot zich daar bij de groep „La Patrie” aan. Hij gaf een illegale krant uit. Door een toeval werd hij gearresteerd. Men zocht naar mensen, die levensmiddelenkaarten gestolen hadden. Men vond bij Sablon een onvoltooid artikel voor de krant. Vier dagen lang werd hij door de Gestapo gemarteld. Hij liet niets los. Hij werd op transport gesteld naar Auschwitz, dat hij wonder boven wonder overleefde.

De artikelen van Sablon over het dodenkamp hadden een geweldig succes. Zij werden in verschillende talen vertaald. In New York werd hem een belangrijke prijs voor literatuur toegekend. Alle grote bladen probeerden hem voor zich te winnen, maar hij gaf ten antwoord, dat hij geen artikelen meer schreef. Hij werkte aan een boek over de bijzonderheden van de nationale cultuur.

Sommigen verdachten hem van geheime sympathie voor het communisme, anderen zeiden, dat hij een fascist was van een bijzonder soort en weer anderen stelden er zich mee tevreden op zijn slechte karakter te zinspelen. In werkelijkheid was Sablon een mengsel van een anarchist en een liberaal uit de vorige eeuw (ofschoon hij pas vierenvestig jaar was). Hij placht te zeggen: „Mij bevalt een bewind pas dan, wanneer je er niets van merkt, net als bij een paar uitgelopen schoenen...”

Nivelle bekeek het kamertje, dat volgepropt was met boeken en verschillende reisherinneringen, die Sablon uit Afrika, China en Zuid-Amerika meegebracht had. De heer des huizes was bezig iets te schrijven. Hij had een rood, verweerd gezicht, grijze haren, die een borstel vormden. Geen moment legde hij het korte pijpje uit zijn mond...

Nivelle wist niet, hoe hij moest beginnen. Als Bédier maar wat gezegd heeft, gooit hij me eruit...

— U bent pas kort uit Amerika terug? — vroeg Sablon.

— Anderhalve maand...

— En waarover praat men daar? ... Over de oorlog?

— De Amerikanen houden niet van nuances, ze zijn rechtlijnig, zij menen, dat de oorlog onvermijdelijk is.

— Ze hebben gelijk. De zorgeloosheid van de Fransen maakt me gek. Is er dan iemand, die, na Praag, na de blokkade van Berlijn, na de oorlogsvoorbereidingen van Moskou, er nog aan twijfelt, dat de Russen zullen aanvallen? ...

Nivelle zuchtte opgelucht: Bédier had niet zo maar iets gezegd...

Voor de oorlog had men Sablon dikwijls voorgesteld, tegen de bolsjewieken op te treden, maar hij had dan gezegd: „Ik ben niet in Moskou

geweest. Naar alles te oordelen is de Sowjet-staat een Leviathan. Dat staat me niet aan. Maar niemand dwingt me in Moskou te gaan wonen. Ik geef er de voorkeur aan te protesteren tegen de gemeenheden, die in ons land of op ons bevel plaatsvinden . . ."

Nu schreef hij een artikel over het Russische gevaar. Bij de ommekeer, die zich in hem voltrokken had, had een van de leden der groep „La Patrie” een belangrijke rol gespeeld. Dit lid, ingenieur Bannelier, had bij iedere ontmoeting met Sablon over de bedoelingen van de Russen gesproken. Bannelier nam een oude Praagse professor mee naar Sablon, die een hele avond lang vertelde, hoe de communisten zich van de macht meester hadden gemaakt: „Nu kunt u in Praag uw boek over de zelfmoordenaars niet meer krijgen. Het lezen ervan is een staatsmisdaad. De psycho-analyse is immers een wapen in handen van Wall Street.” Deze zelfde Bannelier liet Sablon een geheim rapport van het Tweede Bureau zien, waarin gesproken werd over de opstelling van de Sowjet-tankdivisies voor een snelle opmars naar de Atlantische kust. Bannelier zei: „Dat zijn geen vermoedens meer, hier staan de nummers van de divisies.” Sablon riep uit: „Maar wat zitten onze mensen dan te suffen? Wij moeten ons op de verdediging voorbereiden! . . .”

Kort voor het onderhoud met Nivelles had Sablon een stormachtige avond beleefd. Hij had ruzie gemaakt met de jonge bioloog Garreau, die ook tot de groep „La Patrie” behoord had en nu voor kort lid was geworden van de communistische partij. Hij had de vurige ijver van een pas-bekeerde. Hij trachtte Sablon te bewijzen, dat het bestaan van meerdere partijen onverenigbaar was met de morele eenheid van het volk, dat er geen wetenschap was, die boven de klassen stond, en er ook nooit geweest was en dat de Franse kunst ontaard was. Garreau was ervan overtuigd, dat Sablon, wanneer hij voor zijn argumenten zwichtte, communist zou worden. Maar Sablon stootte plotseling op:

— Over het algemeen zie ik geen groot verschil tussen jou en de nazi's.

Garreau werd verontwaardigd, noemde Sablon een „fascist” en zei:

— Zou jij dan uiteindelijk voor de Amerikanen willen vechten?

— Ik wil helemaal niet vechten. Maar als de Russen ons aanvallen, zal ik niet aarzelen me als vrijwilliger te melden. München heb ik al een keer meegemaakt, aan een tweede keer heb ik geen behoefte. Thorez heeft gezegd, dat jullie niet tegen de Russen zullen vechten.

— Dat zullen we ook niet.

— Zelfs niet als de Russen hierheen komen?

— De Russen zullen ons nooit aanvallen. Als ze hier komen, zal het alleen zijn als bevrijders . . .

— Jullie zijn verraders, een vijfde colonne.

Bédier had deze keer niet gelogen: Sablon was bereid de Amerikanen te verwelkomen.

Nivelles sprak kort over het doel van „Transoc”: de mensen van de

verschillende landen helpen, elkaar te leren kennen en het verbond van de generale staven te veranderen in een verbond van volkeren.

— U begrijpt zelf wel, hoe moeilijk het is, iets te weten te komen over wat er in Sowjet-Rusland gebeurt. Het ijzeren gordijn is geen ijdel woord, zij hebben zich werkelijk van de wereld afgesloten. Alleen u kunt de muur doorbreken. U bent nog nooit tegen de bolsjewieken opgetreden, meer dan dat: u bent van leer getrokken tegen onze koloniale politiek en tegen Franco . . . De Russen zullen het niet wagen u een visum te weigeren. U gaat kijken en daarna beschrijft u, wat u gezien hebt.

Nivelle had verwacht, dat hij zou weigeren of dat het in het gunstigste geval op lange onderhandelingen zou uitlopen. Maar Sablon zei:

— Daar zit iets in. Men moet de dingen eerst gezien hebben, voor men er over schrijft. Bij uw komst was ik juist bezig een „open brief” aan alle vredelievende mensen te schrijven. Ik heb daarin gezegd, dat Moskou de wereld met een onherstelbare ramp bedreigt. U ziet: ik gooi het artikel in de prullenmand. Het zal honderdmaal overtuigender klinken, als ik hetzelfde zeg, nadat ik in Moskou geweest ben . . .

Nivelle glimlachte tevreden, maar dadelijk betrok zijn gezicht weer. Het moeilijkste had hij nog voor de boeg. De roodharige zou vragen: wat voor instructies heeft u hem gegeven? En Sablon was geen Coster. Een enkel woord kon alles bederven . . . Nivelle besloot: in het kort zal ik hem de grondgedachte van de roodharige meedelen, het heeft geen zin hem met de details vertrouwd te maken. Dat zal de Chaumont wel doen.

— Er bestaat geen enkele levendige beschrijving van de Sowjet-Unie, alleen wat gemeenplaatsen. Dat is begrijpelijk: als een journalist in Moskou komt, wie ziet hij dan? Diplomaten en vrouwelijke tolken, die in dienst van de politie staan. Voor u staan andere mogelijkheden open. Zij hebben uw boek over de jeugdgevangenissen vertaald. In Moskou weet men, dat u niet iemand van de gele pers en geen geheim agent bent. U kunt vertegenwoordigers van de intelligentsia ontmoeten. Onze ambassade beschikt over reusachtig veel materiaal . . . In Rusland zijn ook denkende mensen, die met Amerika tot overeenstemming zouden willen komen. Zulke mensen zou u voor zich moeten innemen om aan de weet te komen, wat zij denken. Is dat soms niet de plicht van iedere eerlijke schrijver? . . . Op onze ambassade is een zeer beminnelijke secretaris, de Chaumont. Hij is al drie jaar in Moskou en zal u helpen. Men moet alleen zeer voorzichtig zijn. Waarom zou men de Russen, die met ons sympathiseren, aan risico's blootstellen? Het zou goed zijn, als u na een intiem gesprek met iemand, die evenals wij verontrust is over de oorlogsvoorbereidingen, aan de Chaumont verslag uitbracht. Hij kan er dan op letten, of uw gesprekspartner niets onaangenaams overkomt.

— Ook dat lijkt me verstandig, — antwoordde Sablon.

Nivelle voelde zich gelukkig. Hij zei veel vriendelijke dingen tegen Sablon en wilde afscheid nemen, toen de gastheer zei:

— Ik zal tegenover u heel openhartig zijn. Ik herinner me, dat in het verzet iemand zei, dat de dichter Nivelle met de Duitsers heulde. Toen dacht ik: hem moeten we uit de weg ruimen. Daarna kreeg ik uw boek in handen en ik begreep, dat men u belasterd had. Ik begrijp uw gedichten niet, maar dat doet niets ter zake. U bent dichter en u hebt het recht te schrijven, zoals u wilt. In 1943 dacht ik, dat er een kloof tussen ons lag, maar nu voeren we een gesprek en begrijpen elkaar. We hebben besloten samen te werken . . . De politiek is een minderwaardig gedoe. Men noemde mij een communist, maar ik wilde alleen niet, dat een smerige zakenman negers vermoordde . . . Ik ben nog steeds verontwaardigd over die geschiedenis met die trein. Als dat allemaal waar is, dan moeten we met de communisten niet meer spreken. Twee maanden geleden woonde ik een voordracht bij. Daar sprak ook Morillot. Hij voerde rustig het woord. Ik had de indruk, dat het een fatsoenlijk mens was. Is dan niemand meer te vertrouwen? . . . Ik heb in Auschwitz gezeten en de Russen hebben me bevrijd. Ik kon niets tegen hen zeggen en zij kenden geen Frans, maar ik heb een soldaat omarmd. Hij had een prachtig gezicht . . . Had ik toen kunnen vermoeden, dat de Russen drie jaar later een plan zouden opstellen voor de verovering van Europa? . . . Hoe kan men na zo'n verschrikkelijke oorlog een nieuwe voorbereiden? Soms lijkt het, of de hele wereld gek geworden is. De elementen zijn in opstand gekomen . . .

Nivelle drukte hem krachtig de hand:

— Laten we pogen ze te kalmeren.

's Avonds schreef Nivelle aan de senator: „Voor Moskou heb ik Sablon gevonden. Dat is iets anders dan Dumont, over wie u schreef. Dumont wordt hier ongeveer aangeslagen zoals Coster in Amerika. Wat Sablon betreft: het is de beste journalist van Frankrijk en iemand met een vlekkeloos verleden. Hij heeft erin toegestemd in de verschillende milieus de stemming te peilen. U kunt tegen kolonel Roberts zeggen, dat Sablon in voortdurend contact zal staan met de secretaris van onze ambassade de Chaumont. „Transoc” heeft vandaag een grote overwinning behaald . . .”

Toen hij met de brief klaar was, peinsde Nivelle: toch is het een waanzinnig idee! Aangenomen, dat Sablon in Rusland op een ontevreden mens stuit, ja zelfs al waren het er een dozijn, wat is er dan nog de zin van? . . . Wanneer de Amerikanen van plan zijn oorlog te voeren is het dwaasheid de tijd te verbeuzelen. Waarom zich bezig te houden met een niet bestaande oppositie, als men beschikt over een wel degelijk bestaande bom? .

De schilderijenhandelaar Valois sprak de naam Sembat met zichtbare voldoening uit. Voor de oorlog had hij ruim veertig doeken van hem tegen spotprijzen opgekocht. Nu was Sembats naam gevestigd en de Amerikanen gaven veel geld voor zijn schilderijen. Er waren enige aan hem gewijde monografieën verschenen. Zijn schilderijen waren tentoongesteld in het museum voor moderne kunst.

De eerste jaren na de oorlog had Sembat hard gewerkt. Hij dacht vrijwel nooit meer aan die nacht, dat hij uitgekeken had over het feestende Parijs in overwinningssroes en zich gekweld had met gedachten over het lot van de kunst. Als hij dacht, kon hij niet werken en als hij werkte, kon hij niet denken. Hij schilderde hartstochtelijk en direct, zoals hij ademde, dronk en lachte. Hij zwierf door de stad, die nog niet van haar zware ziekte hersteld was. Hij schepte behagen in de schuchtere armoede van de étalages, waarin vindingrijkheid de waren moest vervangen, evenals in de modieuze dametjes met hun van stro gevlochten sandalen, in de straten, die mat verlicht waren als op het platteland en waar de verliefde paartjes elkaar rustig konden kussen. Af en toe bezocht hij een kleine bar, luisterde naar de liedjes, het gescheld en de beloften van trouw. Het was hem te moede, of de gevaarlijke dagen, dat hij barricaden hielp bouwen en van de daken schoot, nog niet ten einde waren. De stad was er nog niet mee verzoend. Zij leefde, werkte en streed, en 's winters warmden zich de mensen in hun kamers, waar niet gestookt werd, aan hun grote verwachting.

In die jaren had Sembat veel stadsgezichten geschilderd. Parijs zag er op die schilderijen precies zo uit, als hij het in zijn jeugd gekend had: grijsblauw, lila en dof oranje, met dezelfde barstige huizen, smalle geheimzinnige steegjes en spookachtige rivier. Maar in zijn Parijs was ook iets nieuws. Toen Lejeune deze stadsgezichten bekeek, zei hij:

— Vreemd, je schildert haast geen mensen, maar het lijkt me, of dat het Parijs is van die Augustusdagen. Vroeger heb je niet zo geschilderd...

Plotseling hield Sembat op met werken: de schilderijen om hem heen stonden hem ineens tegen. De ezel met het schilderij, waar hij aan begonnen was, zette hij met het gezicht naar de muur en hij dacht bedrukt: zo moet het niet...

Hij kon niet leven zonder te werken, hij werd zwaarmoedig. Dat was in de zomer van 1947. Rondom hoorde hij zeggen, dat het leven weer in de oude banen terugkeerde: meer koopwaar in de winkels, meer auto's op straat en men kon weer naar het strand. De meer degelijke mensen voegden er aan toe, dat het beter werd, omdat de communisten uit de regering gezet waren, de Amerikanen Frankrijk hielpen op de been te komen en dat spoedig alles weer zou zijn als voor de oorlog. In de

arbeiderscafé's zeiden de mensen op sombere toon, dat de prijzen stegen, dat men het volk bedrogen had en dat de kameraden niet voor dit Frankrijk gestorven waren.

Op een keer ging Sembat naar professor Dumas en was jaloers op hem: hij is twintig jaar ouder dan ik en toch nog zo jong! Waarom kan ik me niet aan de politiek geven, naar vergaderingen gaan en redevoeringen houden? Dat helpt beslist, het verwarmt de mensen. Maar ik heb alleen mijn werk . . . De kunst kan alles zijn, maar dan moet ze zeer groot zijn. Ze kan het leven alleen dan vervangen, als ze het leven veranderen kan. Zo hebben Michel Angelo, Goya en Courbet geschilderd. Al het andere is imitatie, een spelletje, wel aardig, maar leeg, een roes, waar onvermijdelijk een kater op volgt.

Sembat reisde naar Bretagne: ingenieur Brizard, een hartstochtelijk minnaar van de schilderkunst, die een huisje bezat aan de oceaankust, had hem uitgenodigd. De eerste dagen verheugde Sembat zich over de wind, de reusachtige golven, die zich op het land stortten, over de vissers in hun roestrode oliekleiding, over de helderblauwe spinnewebben van de netten. Toen probeerde hij het landschap te schilderen, maar het leverde niets op. Hij dacht geërgerd: men kan zijn hele leven naar de zee kijken zonder zich te vervelen, maar men kan de zee niet uitbeelden. Waarschijnlijk kan men alleen dat schilderen, wat onbewegelijk is, maar wij leven in een tijdperk, waarin alles in beweging is, door elkaar loopt en verandert . . .

Brizard kreeg bezoek van zijn zuster Annette, die door haar broer en zijn vrienden Nono genoemd werd. Nog voor haar aankomst had Brizard Sembat verteld van haar buitengewone bekoorlijkheid. Ze had een droevig leven achter zich: ze trouwde een ingenieur die zich als een rare scharrelaar ontpopte en van wie zij weer scheidde. Zij kwam bijna nergens en schreef betoverende brieven — er had een schrijfster uit haar kunnen groeien. Zij had een ernstige hartstochtelijke aard. Sembat luisterde onverschillig: na Mado kon geen vrouw hem meer boeien.

Toen Sembat Nono zag, dacht hij: als ik nu een echte schilder was, zou ik haar schilderen. Een prachtig model . . . Nono was klein, slank, had een teerroze huid, en gouden haren met een lichte rossige weerschijn. Alles was onbestemd en warm aan haar, als op een zomerse dag. Sembat zei:

— Renoir zou u geschilderd hebben.

Zij antwoordde niet. Hij liet rookwolken uit zijn pijp opstijgen en ging naar zee.

Een paar dagen lang sprak hij vrijwel niet met haar. Hij luisterde niet eens naar haar woorden. Ze vertelde haar broer over zichzelf, over haar vriendinnen, over één of ander klein huisje met een muur, die met blauwe regen begroeid was en waarop in het hete middaguur de hagedissen sluimerden.

Hij lachte spottend: ze had een schelle stem, — maar naar zee ging hij niet meer.

Zij maakten een afspraak met een visser voor een zeiltocht. Brizard dronk cognac uit een veldfles, maakte gekheid en vertelde anecdoten uit Marseille. Nono zat met haar rug naar Sembat. Plotseling betrok het weer en een storm stak op. De boot werd heen en weer geslingerd. Zij dekten zich met een stuk zeildoek toe, maar een golf spoelde het weg. Brizard probeerde te schertsen, maar zweeg plotseling: een uitdrukking van angst doorsneed zijn gezicht. De oude visser kustte het heiligenbeeldje en riep: „Het ziet er slecht uit...” Sembat keek Nono aan: haar gezicht was nat, alsof ze gehuild had. Ze glimlachte tegen hem en haar lippen bij zijn oor brengend zei ze:

— Vandaag voel ik me gelukkig...

Toen ze weer thuis waren, zei Brizard, dat hij zich beroerd voelde en trok zich terug. Sembat en Nono aten met hun tweeën op het terras. Hij begon over de schilderkunst, maar zweeg plotseling. Na het eten gingen ze naar de rotsen. De zee was nog lang niet tot rust gekomen, maar de wind was gaan liggen en de sterren fonkelden. Nono zei:

— Waarom ben ik eigenlijk hierheen gekomen? Het is vreselijk...

Hij omarmde haar en begon haar te kussen — heftig en zonder omslag, zoals hij alles in zijn leven deed.

Later vroeg hij zichzelf af: wat trekt mij in haar aan? De drie weken werden hem tot dat ene uur, dat de zeilboot door de golven heen en weer geslingerd werd en de kleine vrouw vaag glimlachte. De betovering verdween even plotseling als ze gekomen was. Sembat merkte spoedig, dat zij zich druk maakte over de kleren van haar vriendinnen of over hun liefdesavonturen, dat zij over kunst sprak zonder er iets van te begrijpen, dat zij van Gogh met van Dongen verwarde, dat zij zichzelf voor verstandig, mooi en aardig hield, dat ze meningen ten beste gaf, alsof ze zijn huisbewaarster was: „Wanneer zullen we onze arbeiders eigenlijk dwingen te gaan werken?” of: „Als Amerika er niet geweest was, hadden de communisten ons al lang allemaal doodgeschoten.” Hij keek haar aan met een nieuwsgierigheid, alsof hij haar voor het eerst zag. Ze begreep zijn blik niet en fluisterde:

— Ik zal vanavond op je wachten.

Hij schudde zijn grote ruige hoofd:

— Ik kan niet, ik moet een brief schrijven... Trouwens alles is toch uit. Jammer, dat ik je niet geschilderd heb. Wat zou dat een portret geworden zijn!...

Toen hij in Parijs terug was, keek hij in zijn atelier rond en begreep, dat hij niet zou kunnen werken. Ook vroeger had hij met de kunst niet op goede voet gestaan, maar nog nooit was de breuk zo diep geweest als nu. Hij zei bij zichzelf: of men nu goed of slecht schildert, daar verandert niets door. De kranten berichten, dat Nivelles terug is. Men

zegt, dat hij een groot dichter is; dat kan zijn. Maar hij is daarbij een schurk, en nog wel op kleine schaal. De nachtegaal heeft een bijzonder gebouwde keel. Maar waarom zingt hij? Wil hij eten, of heeft hij genoeg, roept hij zijn vrouwtje of verveelt ze hem? Toen ik barricaden opwierp en men mij een nijlpaard noemde, geloofde ik: nu wordt alles anders — maar er is niets veranderd. Hoogstens is alles oppervlakkiger en grover geworden: voor de oorlog had je Lancier, nu is het Pinaud. En als dessert belooft men ons de atoombom. Afschuwelijk! En ik ben niet in staat iets te doen. Ja, ik kan nog tien stadsgezichten schilderen, men zal ze kopen en naar New York sturen. Een of andere patser zal dan geroerd zeggen: „Een zeer gevoelig schilderij,” om dan direct te gaan uitrekenen hoeveel hij aan uranium of andere zwijnerij verdiend heeft. Sommige mensen denken, dat, als men professor Dumas schildert tijdens een redevoering in het „Vel' d'Hiv' ”, de mensen dan tot inzicht komen en de Amerikanen zullen weggagen. Niet waarschijnlijk. Dumas is een prachtig mens. Hij bemoeit zich niet alleen met anthropologie, maar kan ook redevoeringen houden. Maar tegen Pinaud trekt hij op vergaderingen van leer en niet als hij zijn Pithecanthropus bestudeert. Als ik stakende mijnwerkers schilder, zullen ze het daardoor niet winnen, we hebben dan alleen een slecht schilderij meer, en dat is alles...

Sembat werd steeds somberder en somberder. Hij begon veel te drinken. 's Morgens vroeg liep hij al naar de bar en sloeg een glas cognac naar binnen. Dan dacht hij niet langer over kunst en keek vertederd naar alle mensen, die hij tegenkwam, en probeerde te raden: dat is zeker een handelsreiziger, hij gaat de winkels langs en biedt zijn machinetje aan, maar hij geeft het niet op en laat zich niet uit het veld slaan. Die oude vrouw op het bankje daar mijmert, hoe zij zich een halve eeuw geleden voortspoedde om de koetsier van de omnibus te ontmoeten: hij liet haar dan op de imperiaal meerijden...

Hij bracht een jaar door in volledige apathie. Ook zijn uiterlijk ging achteruit: hij werd oud en grijs. Op een koude dag in Januari ontmoette hij op straat Mado. Bijna twee jaar had ze hem niet gezien.

— Sembat, mijn beste kerel, je bent toch niet ziek?

— Mijn gezondheid laat me in de steek. Ik zou willen werken, maar ik kan het niet... Maar dat is verder niet belangrijk... Mado ga toch met me mee. Ik ben zo blij, dat ik je zie..."

Mado stemde dadelijk toe. In het atelier bekeek ze eerst zijn werk. Hij keek naar haar zonder iets te zeggen. Zij zat op een hoge kruk. Sembat voelde plotseling, dat zij nog altijd dezelfde was, als toen ze schreef over de vallende ster, toen ze kwam aanlopen voor een ontmoeting met de Rus, toen ze partizaan werd; zo was ze nu ook. Hij keek haar verrukt aan. Zij ving zijn blik op en voelde zich onzeker worden.

— Sembat, ik ben niet meer dezelfde Mado...

Hij riep bijna uit:

— Dat is niet waar, je bent dezelfde!

Opgewonden trok hij zich in de hoek van de kamer terug. Zijn hele leven stond hem voor de geest — zijn grote ongelukkige liefde, zijn werk, een paar verhitte dagen in de straten van het Parijs, dat zijn tanden liet zien, het jaar van twijfel, zwijgen en wanhoop.

Voor hij er zelf op verdacht was, vroeg hij kinderlijk:

— Mado, blijf daar zo zitten... Niet lang. Ik vraag het je dringend. Ik moet je schilderen — nu dadelijk, absoluut dadelijk...

Hij dacht, dat hij het niet zou kunnen. Hij had lang geen penseel in zijn handen gehad, maar hij werkte hartstochtelijk en geïnspireerd. Af en toe mompelde hij in zichzelf: „Ik ben zo klaar... nog eventjes...” Mado was verdiept in zichzelf: zij dacht aan de ontmoeting met Sergej, aan de margrietten, waaruit men bij het begin van het leven de toekomst voorspelt, aan de soldaat, die tien jaar lang gestreden had. Wat een geluk heb ik in mijn leven gekend, dacht Mado bij zichzelf. De glans van die lang vervlogen, maar toch zo levende liefde verleende aan haar gelaat die bijzondere uitdrukking, die Sembat schokte. Zo heb ik haar nooit gezien, dacht hij, zo mooi en zo ongewoon. Als ik het niet klaarspeel om dat weer te geven, dan laat ik mijn handen afhakken...

Toen hij klaar was, draaide hij het doek naar Mado toe. Ze zei op zachte toon:

— Ik weet niet, of het lijkt... Maar het is erg mooi, Sembat. Het is wonderbaarlijk...

Hij kuste haar de hand. Toen ze al op het punt stond weg te gaan, zei hij:

— Aan niemand sta ik dit portret af. Zelfs niet aan jou... Denk niet, dat ik het verstoppen wil. Ik stuur het naar Moskou, aan je Russische vriend: terwijl ik aan het werk was, heb ik aan hem gedacht. Je weet toch zeker wel, waar hij is, en als je het niet weet, dan weet Lejean het wel... Goed?

Het vroege avondlicht vulde zijn atelier. Sembat keek Mado niet aan, hij zag niet in welk een verwarring zij hem verliet. Nog een uur lang zat hij voor het portret. Toen het helemaal donker was, ging hij naar beneden, stapte de bar binnen en zei droevig:

— Mevrouw Labry geeft u me een dubbel glas cognac. Vandaag is het een grote feestdag voor mij...

Toen Neales hoorde, dat Pinaud naar Dortmund reisde, dacht hij: die zal hun allemaal de loef afsteken. Zodra hij met Bédier of Garcy over

de Duitsers begon, verloren zij ieder gevoel voor realiteit. De Fransen zien niet, dat er in de wereld wat veranderd is. Waar houden zij zich nu mee bezig? Met de verdediging? Nee, met financiële schandalen: wie van beiden de ander een chèque gegeven heeft... Zij sturen ons protest-nota's: het schijnt hun niet aan te staan, dat de Ruhr-industrie aan de wettige eigenaars teruggegeven wordt, stel je voor. Zij begrijpen niet, dat het niet aan hen is om te mopperen. Het zijn intelligente mensen met smaak, maar gedegenereerd. Wij leven in een wonderlijke tijd: de laatsten zullen de eersten zijn. Deze Pinaud is een grove sjacheraar: hij is niet in staat om een goedkoop kastje, dat in de „Bon Marché" gekocht is, te onderscheiden van een oud emailgeschilderd stuk uit Limoges. Zijn echtgenote doet denken aan een oude krakende boerenkast, die volgestopt is met meel en varkensvet. Het is een marteling om een avond bij hem door te brengen. Maar het is een feit: hij begrijpt de toestand beter dan alle ministers bij elkaar...

Ofschoon Pinaud de journalisten had gezegd, dat zijn reis een zuivere privé-aangelegenheid was, geloofde niemand hem. Dumont gaf de journalist Lessère opdracht Pinaud te vergezellen:

— Natuurlijk zal het u niet gelukken om dat wat zij bespreken af te luisteren. Maar beschrijft u de toestand en de stemming. Spreekt u met de doorsnee Duitser. We moeten de lezers voorbereiden op een overeenkomst...

Lessère was mager, vraatzuchtig en zinnelijk. Hij hield zich voor een schrijver, die gedwongen was zich bezig te houden met dingen, die beneden zijn waardigheid waren, ofschoon hij nooit iets anders schreef dan krantenartikelen. Toen hij de kamer van de hoofdredactie verliet, was zijn humeur beneden peil. Dumont had hem weer eens een ondankbaar werkje op zijn nek geschoven. Pinaud was geen figuur, waar het publiek belang in stelde en van wie het wilde weten, met wie hij dineerde en wat hij voor pak droeg. Iedereen zei, dat de Duitsers afschuwelijk kookten. Als enige troost bleven de Duitse vrouwen over. Bernard had gezegd, dat er heel amusante bij waren...

Voor het vertrek liet Lessère zich bij Pinaud zien:

— Ik hoop in staat te zijn uw reis naar behoren te belichten en haar betekenis voor Frankrijk duidelijk te maken

Pinaud keek de journalist aan. Hij zag zijn roodblonde snor, zijn groene das, zijn aan de taille ingenomen colbertjasje: een nijldige hond, werkelijk een nijldige hond, bij iedere lantaarnpaal tilt hij zijn poot op en krijgt daarvoor nog geld ook... Hij zei:

— Vergeet u niet, dat ik als toerist reis. De zaak heeft niets om het lijf. Draait u er maar zo'n beetje om heen, wilt u? Het publiek houdt nu eenmaal van allerlei onzin.

Toen mevrouw Pinaud de koffer voor haar man aan het pakken was, had ze gezegd:

— Het is zeker niet leuk voor je met de Duitsers te gaan praten...

Pinaud merkte gewoonlijk de aanwezigheid van zijn vrouw niet op, al woog ze tweeënnegentig kilo en beschikte ze over een luide, krakende stem. Hij hield haar alleen maar voor een verlengstuk van zichzelf. Hij zei verbaasd:

— Waarom onaangenaam? Zeker, toen ze hier waren, gaf ik er de voorkeur aan me zo min mogelijk met hen af te geven. Ik herinner me, hoe Schirke voortdurend probeerde mijn hielen te likken. Toch was hij nog beter dan de anderen... Maar nu heeft de situatie zich gewijzigd. Ik ben niet van plan de overwinnaar te spelen. Ik wil zakelijk met hen spreken: wanneer twee paarden samen een wagen trekken, moeten ze niet naar elkaar schoppen...

Bij zijn aankomst in Frankfort, was Pinaud teleurgesteld: hij kon de aanblik van de puinhopen niet verdragen en rekende onwillekeurig uit, hoe groot de schade was! Hij kalmeerde weer, toen hij op de Zeil een goed gekleed publiek en van dure waren voorzien étalages te zien kreeg. De Amerikanen dwingen zelfs de doden te kopen en te verkopen. Het zijn geknipte zakenlui. Hij ontmoette een advocaat, van wie verteld werd, dat hij in de regering opgenomen zou worden. De advocaat gaf korte antwoorden, die gepaard gingen met veelbetekenende zuchten of uitroepen, hetzij omdat hij geen temperament had, hetzij omdat hij zich al minister waande. Pinaud keerde naar zijn hotel terug, joeg Lessère, die om hem heen draaide, weg en ging de volgende morgen naar Dortmund, waar hij de grootindustrieel von Maltz zou ontmoeten.

Von Maltz was tweeënzestig jaar, maar men zou hem zijn leeftijd niet geven. Mager en bewegeijk als hij was, leek hij met zijn ironisch lachje meer op een Fransman dan de forsgebouwde en apoplectische Pinaud. In 1945 maakte von Maltz een paar schokkende dagen door. Hij werd gearresteerd en men wilde hem aan het gerecht overleveren. Tegenover Hitler had hij zich altijd gereserveerd gedragen. Hij vond hem veel te opvliegend en te zelfingenomen, maar natuurlijk had hij de nazi's gesteund: in zijn ogen waren ze voor recht en orde. In het voorjaar van 1944 bekoelden zijn gevoelens voor de regeringspartij. Hij zag, dat de ineenstorting onvermijdelijk was. Hij had een onderhoud met admiraal Canaris. Zij namen zich voor elkaar in acht. Maar von Maltz begreep uit de woorden van zijn gesprekspartner, dat het beter zou zijn om met de gealliëerden te onderhandelen, doch dat Hitler daar niet van wilde horen. Von Maltz zinspeelde er tegen de admiraal van zijn kant op, dat men er goed aan zou doen zich te haasten, zolang de Russen de Duitse grens nog niet hadden bereikt. Van dit onderhoud maakte von Maltz melding aan de Engelse kolonel, die hem verhoorde. Kort daarna werd hij vrijgelaten. Hij gold als een autoriteit en reisde dikwijls naar Frankrijk: generaal Dawes was gewoon zijn raad in te winnen.

Von Maltz was een fijnproever. Hij nodigde Pinaud uit in een restau-

rant even buiten de stad, dat maar enkele kenners wisten te vinden. Hij onthaalde hem op verse zalm, haas met roomsaus en een wijntje uit Rüdesheim van het jaar 1921, dat de waard voor de Engelsen had kunnen verstoppen.

Aan het eind van het diner zei Pinaud:

— Naar mijn mening is het voor ons voordeliger het eens te worden, voor men ons dwingt om het eens te worden. Wij zijn burens en liggen voortdurend met elkaar overhoop. Ik ben geen historicus, ik ben een zakenman, net als u, en ik weet niet wiens schuld het is, maar het is hoog tijd, dat wij er een punt achter zetten. Vroeger konden we ons de luxe permitteren oorlog te voeren tegen elkaar: toen waren er nog geen communisten. Hebt u de laatste telegrammen uit China onder ogen gehad? Het is een ramp. Terwijl wij zitten te beraadslagen en te stemmen, maken zij zich van meer dan de helft van China meester. Weet u, wat een oorlog tussen Duitsland en Frankrijk eigenlijk is? Een vete. Maar nu hebben we een gemeenschappelijke vijand: de Russen.

Von Maltz glimlachte en Pinaud wist niet, of dat een blijk was van instemming of van spot.

— Kijkt u eens, mijnheer Pinaud, u zegt het zo mooi, maar in November nog heeft uw regering geprotesteerd tegen het teruggeven van de mijnen en industrie in de Ruhr aan de eigenaars.

— Dat moet men niet au sérieux nemen. De regering moet rekening houden met de stemming. Ik weet, dat u de politiek van Hitler niet goedkeurde, daarom zal het u niet moeilijk vallen te begrijpen, welke sporen de bezetting bij ons heeft nagelaten. De demagogen trachten daar munt uit te slaan. U bevindt zich in een gunstiger situatie: bij u zijn er niet veel communisten, maar in Frankrijk stemt iedere derde man voor Moskou. Ik kan u echter verzekeren, dat onze regering voor overeenstemming is. Voor mijn vertrek heb ik met Bédier gesproken, hij zei me rondt: „Zolang we met de Duitsers niet tot overeenstemming zijn gekomen, is het belachelijk over een verenigd Europa te spreken.”

— En het Saargebied?

— Dat is een kleinigheid vergeleken met Silezië, Pommeren, en Oost-Pruisen! Wij zijn bereid u in het Oosten te ondersteunen...

— Ik zal openhartig tegen u zijn: ons volk is uitgeput en verarmd, het gelooft niet meer in beloften. Wij moeten het weer op de been helpen, maar u verhindert ons dat. U wilt onze kolen hebben buiten ons om en Duitse soldaten zonder Duitse generaals. U kent de Duitsers slecht. U laat u in de war brengen door het voorkomende lachje van de kooplieden, de passiviteit van de massa en de tegemoetkomendheid van politieke intriganten. Luistert u naar wat de gewone mensen zeggen... Ik ben in Dortmund geboren en getogen. Iedereen kent me hier. Ik kan zeggen, dat ik de mening van de eenvoudige Duitsers vertolk. Wij willen geen vazal van Amerika zijn en als u werkelijk met ons tot overeenstemming wilt

komen, moet u dat op een directe manier doen en niet via tussenpersonen.

Pinaud tilde zijn glas van lichtgroen kristal op:

—Daarmee ben ik begonnen. Laten we drinken op het bondgenootschap van onze twee staten.

Zij spraken nog lang over erts, over kolen, over de mogelijkheid tot het stichten van een groot Duits-Frans concern en over de wijze, waarop men van de Amerikanen geld los moest krijgen, zonder hun toe te staan in vreemde landen de baas te spelen. Zij gingen uit elkaar als vrienden en toen Pinaud weer het lachje zag rond de mond van von Maltz, dacht hij: nee, dat is geen spot, dat is gewoon een aanwensel van hem . . .

Pinaud besloot een paar dagen in Dortmund door te brengen; dan kon hij de fabrieken bekijken en met de ingenieurs spreken. Von Maltz vertrok dadelijk na het diner met de Fransman naar Frankfort.

Generaal Dawes was een reus met een gezicht als van een beledigd kind. Hij had lichtblauwe en naïeve ogen. Kolonel Roberts zei van hem: „Hij is dom, maar sluw. Ik geef aan hem de voorkeur boven vele anderen, die er wel van houden een beetje te filosoferen en daarbij in de val van de Russen lopen. Zijn uiterlijk is misleidend: generaal Dawes is een doorgewinterde bedrieger.”

Dawes ontving von Maltz met een daverend lachsalvo. Hij lachte altijd onverwacht en zeer luid:

— Weet u nog, hoe de Russen in de herfst getwijfeld hebben aan de hechtheid van de „luchtbrug”? Nu is het spoedig voorjaar . . . Generaal Clay vertelt, dat de Berlijners volkomen tot rust zijn gekomen en op het eind van de blokkade wachten.

Von Maltz lachte spottend:

— Berlijn heeft geboft, dat u daar meer vastberadenheid aan de dag hebt gelegd dan hier.

— U hebt het mis, het ligt nu aan de Duitsers: er moet een krachtige regering gevormd worden.

— Maar daarvoor is klaarheid nodig. Uw vrienden in Washington hebben een eigenaardig gehoor, de stem van het tot wanhoop gedreven Duitse volk horen ze niet, maar daarvoor winden ze zich op voor iedere uitroep van een of andere fraseur in Parijs. Pinaud heeft me opgezocht, hij kwam het terrein verkennen. Weet u, wat hij me voorstelde? Een overeenkomst te sluiten achter uw rug om.

Dawes schaterde het uit:

— Neemt u me niet kwalijk, mijnheer von Maltz, maar dat is toch kinderlijk. Wat kunnen de Fransen u bieden? Ze zijn zelf allang in de positie gekomen van mensen, die om gunsten moeten vragen. Maar als men een bedelaar niets geeft, probeert hij het met chantage.

— U zegt, dat de Fransen ons niets te bieden hebben? Dat weten we. Maar staat u mij toe te vragen: wat kunnen ze u bieden? Pinaud heeft me gezegd, dat er bij een mobilisatie een derde deel van de opgeroepen

graag zal vechten, alleen niet tégen Moskou, maar vóór Moskou. U zult zeggen, dat er dan nog altijd twee derde deel overblijft. Herinnert u zich hoe zij in 1940 de deur wagewijd voor ons hebben opengezet? Als er oorlog komt, zullen ze ditmaal de deur wagewijd openzetten voor de Russen. Ze houden teveel van hun leven om tot offers bereid te zijn. Dit bodemloze vat en dit leger van deserteurs wilt u absoluut als bondgenoot behouden. In uw ijver Frankrijk welgevallig te zijn, zet u Duitsland tegen u op. Dat is een slechte berekening.

In zijn hart was de generaal het met von Maltz eens. Meer dan eens had hij Roberts geschreven, dat West-Duitsland meer gevechtssklare divisies op de been kon brengen dan Frankrijk en Engeland bij elkaar. Kolonel Roberts hield Dawes voor een man, die een voorkeur had voor Duitsland. Maar nu was Dawes boos: moet ik me door deze von Maltz de les laten lezen? Het is duidelijk, dat hij niet uit eigen beweging bij me gekomen is: de Duitsers sjacheren en overvragen ons. Als ik hem niet op zijn nummer zet, worden ze nog brutaler. En Dawes zei:

— Uw vrienden komen iedere dag met nieuwe eisen aandragen. Nu eens willen ze van ons een verklaring over de Oostgrens. Dan weer eisen ze het Saargebied. Müller verklaarde gisteren, dat hij niet aan de regering zou deelnemen, als het vraagstuk van Duitslands schuld aan het uitbreken van de laatste oorlog niet herzien zou worden. Neemt u me niet kwalijk, maar dat is allemaal niet verstandig. We doen voor de Duitsers eigenlijk meer dan we kunnen. Tegen de wil van de Fransen in hebben we een besluit genomen over de Ruhr. We hebben vastgehouden aan de vorming van een bondsrepubliek. We hebben West-Berlijn voor het Russische gevaar gered. Denkt u maar eens, hoe het hier vier jaar geleden was... Ik wil geen oude wonden openrijten, maar het verleden laat zich niet met één pennestreek uitwissen...

Von Maltz glimlachte. Dawes ergert zich, dat is niet kwaad. Laat hij maar aan Washington berichten, dat wij slechte partners zijn. Bij dit spel is niets erger dan voor een goede partner door te gaan. Maar het is niet goed om de generaal langer te prikkelen: hij is verstandiger dan zijn collega's; met hem moeten we vriendschappelijke betrekkingen onderhouden. Von Maltz bracht het gesprek op een ander thema: de Roer kon het arsenaal worden van het pas geschapen „Europese leger”. Dawes kalmeerde en toen von Maltz zei, dat raketwapens belangrijker waren dan het talent van Montgomery, lachte hij goedmoedig.

Von Maltz keerde in zijn auto huiswaarts. Hij voelde zich moe. Zijn hersenen werkten traag en het drong niet tot hem door, waar hij eigenlijk over dacht. In eens moest hij in zichzelf lachen: ik ben te vroeg geboren. Ik herinner me nog, hoe naïef en gemakkelijk het leven aan het eind van de vorige eeuw was. Duitsland leek net zo stabiel als de aarde of de maan. De jonge keizer bezocht Dortmund, men overhandigde hem een boeketje vergeet-mij-nietjes. In hetzelfde jaar wilde de dochter van Keller

zich verdrinken, omdat ze één of ander luitenantje niet behaagd had. Men haalde haar uit het water en de redder kreeg een grote notentaart. Was dat soms geen idylle? ...

Hij schudde de slaperigheid van zich af en keek door het raampje: zij reden langs de Rijn. Van kindsaf aan wist von Maltz, dat de Rijn geen gewone rivier was. Hier waren de ruïnen van burchten, sagen en een sfeer van betovering. Dit was Duitslands meest verheven heiligdom. Fräulein Keller wilde zich vanwege een ongelukkige liefde verdrinken ... Toen klonk hier langs de Rijn het krijgsgeschreeuw der Senegalezen. Nu was Dawes hier. Die ingebeelde gek gedroeg zich hier alsof hij thuis was. Nu zoekt men Duitsers om een regering te vormen. Zo zocht men vroeger huisbewaarders of maîtres d'hotel. Hij herinnerde zich, hoe ze op school zongen:

Ze zullen hem niet krijgen,
de vrije Duitse Rijn ...

Ze hadden hem gekregen ... Von Maltz gaapte weemoedig en drukte zijn gezicht weer tegen het raampje. Op een blinde muur stond geschreven: „Ami go home!” Daarnaast een hamer en sikkel. Weerzinwekkend, dacht von Maltz. Tien jaar geleden meende ik, dat Hitler het land van communisten gezuiverd had. Ook daarin heeft hij ons bedrogen ... Zeker, het staat me tegen, de wijze lessen van Dawes te moeten aanhoren, maar dat is nog altijd beter dan de Russen hier te krijgen ... Aan wie komt de Rijn? Aan niemand. Fräulein Keller heeft een aanslag op hem gedaan en dat heeft ook tot niets geleid. Dawes maakt zich voor niets blij: de politiek is het schuim, het bruisen aan de oppervlakte, in de diepte heerst stilte. En blijft het niet gelijk, wie ze in de regering opnemen en waar deze zetelt — in Frankfort, in Bonn of op de Kurfürstendamm? Ik ben die onzinnige besprekingen zat. Maar over het voorstel van Pinaud valt te denken. De idee van het concern is niet slecht ... Fräulein Keller had een klein wit hondje. Het sprong zijn meesteres na in de rivier, maar men heeft het er niet uitgehaald ...

Von Maltz sloot zijn ogen en sliep in.

Plotseling dacht Pinaud: waar is die krantenman toch gebleven? Hij had Lessère niet nodig, maar hij hield van orde; men heeft de man nu eenmaal meegestuurd, opdat hij om me heen zou draaien en dan moet hij ook om me heen draaien ...

Na zijn aankomst in Duitsland had Lessère zich ervan overtuigd, dat de verhalen over de Duitse keuken juist waren. Met afkeer at hij vlees met een kleverige saus, gekookte aardappelen en appelmoes. Daar was hij tenminste op voorbereid geweest, maar Bernard had hem bedrogen: zeker, onder de Duitse vrouwen scholen zeer aardige typen, maar de eerste de beste dag had een brunette met afgeschoren wenkbrauwen en karmijnrode lippen, die zo opzichtig geverfd waren als een schietschijf, een lange verhandeling tegen hem afgestoken, dat er in het Duitsland van na de oorlog strenge zeden heersten. „Wat moet ik hier de hele week uitvoeren?” — vroeg Lessère zichzelf af. In een café merkte hij schoonheden van lichte zeden op, maar hij was een man van strenge principes: hij achtte het ontoelaatbaar geld voor vrouwen uit te geven. Hij moest vaak op reis: zijn krant had hem naar Italië, Griekenland en Finland gestuurd; overal had hij dames uit nette kringen getroffen, die hem niet hadden kunnen weerstaan. Hij vervloekte Dortmund. In een banketbakkerij probeerde hij een afspraakje te maken met een liefstallig blondje, dat koket naar hem gekeken had, maar zij antwoordde: „Mijnheer, u vergeet, dat u een fatsoenlijke vrouw voor u hebt.” Lessère herinnerde zich, dat de dokter zijn veertigjarige tante, die nooit buiten Besançon geweest was, zeebaden voorschreef. Lessère was toen een jongen en zijn tante nam hem mee naar Normandië. Zij liep alle winkels af om een badpak te zoeken, dat alles bedekt liet. Tenslotte barstte ze in tranen uit: „Ik wil liever sterven. Dokter Grimaud vergeet, dat ik een fatsoenlijke vrouw ben.”

Lessère knoopte, somber gestemd, gesprekken aan met de inwoners van Dortmund en vroeg hun, wat zij dachten van de blokkade in Berlijn, Sartre, de bolsjewieken en Pinaud.

Hij zat in de werkkamer van ingenieur Wilhelm Seier en noteerde saaie cijfers in zijn blocnote: Seier sprak over de wederopbouw van de bedrijven. Plotseling kwam een elegant geklede vrouw met zachte, vochtig-glanzende ogen de kamer binnen.

— Mevrouw Irma Seier, mijn echtgenote.

Lessère voelde instinctief: dat is geen non... Terwijl de ingenieur in zijn map met rapporten zocht, stak hij Irma een papiertje toe: het bevatte een uitnodiging voor een rendez-vous in het stadspark. Deze keer had hij zich niet vergist: Irma kwam en bleek betoverend. Twee uur vlogen al pratend voorbij. De volgende dag vertrok Seier naar Düsseldorf en Lessère bracht de nacht met Irma door.

Irma boeide hem door haar openhartigheid. Zij zei steeds: „Denk niet, dat ik lichtzinnig ben, dit met jou is de eerste keer...” Een uur later begon ze over zijn voorgangers te vertellen en hij telde in stilte, de hoeveelste hij zou zijn — de zeventiende of de negentiende? Ze was twintig jaar, toen ze trouwde. Willi gold als een begaafd ingenieur. Hij aanbad Irma. Drie jaar waren ze gelukkig, maar in 1942 moest Willi

opkomen. Irma huilde. Ze besloot zich te beheersen en werd verliefd op een bejaarde, maar interessante professor, daarna op een officier, die om een of andere reden „Boem-boem” genoemd werd, en vervolgens op een soldaat, die met verlof was. Hij was erg aardig, maar ruw in zijn mond. De verschrikkelijke bombardementen namen een aanvang. Irma dronk valeriaan en huilde voortdurend. Ze moest naar haar zuster in Heidelberg gaan. Daar was het heel vervelend. De man van Gerda, een professor, was bij Stalingrad gevallen. Iedereen deed niets anders dan verschrikkelijke dingen vertellen. Irma slikte luminal, maar kon desondanks niet slapen. De Amerikanen kwamen en in het huis van Gerda werd luitenant Harper ingekwartierd. Hij onthaalde Irma op chocolade, ze onderhield zich veel met hem: ze wilde haar Engels ophalen, dat ze op school geleerd had. Ze kon natuurlijk niet te stijf doen: oorlog is oorlog. Hij was zeer lief, maar die Amerikanen waren zo grof, ze hadden altijd haast... Willi kwam thuis. Bij Libau was hij zwaar gewond en had zijn mannelijkheid erbij ingeboet. Irma was overstuur en men moest een neuropatholoog raadplegen. Zij aanbad hem als voorheen, maar ze was pas dertig en wilde leven... In Dortmund waren veel Engelsen, ze waren beter opgevoed dan de Amerikanen, maar zij waren langzaam van begrip. Een officier maakte Irma het hof, hij liet geen oog van haar af, maar toen ze met hun tweeën alleen achterbleven liep hij weg... Overigens waren dat allemaal maar vluchtige betrekkingen geweest, het loonde niet de moeite ze op te halen. Maar tweemaal in haar leven was ze werkelijk tot over haar oren verliefd geweest — toen met Willi en nu met Lessère. — Je man is dus zo iets als een hond op een hooizolder. Zelf eet hij er niet van, maar hij laat er niemand bij, — zei Lessère.

Zij barstte in tranen uit:

— Zo moet je niet praten. Hij heeft geleden voor Duitsland...

Irma vertelde Lessère, dat Willi in zijn hart nooit nazi geweest was. Hij had tegen de Russen gestreden, maar dat waren communisten. Daar had hij dus gelijk aan gehad. Von Maltz waardeerde hem zeer. Willi zei dikwijls: „Von Maltz is een verstandige man. Hij weet van de toestand gebruik te maken. Duitsland moet weer een grote mogendheid worden.” Toen de broer van Irma op bezoek kwam, sloot hij vriendschap met Willi...

— Wat doet je broer?

— Fritz is luitenant geweest. Hij is vier jaar ouder dan ik. Hij is heel flink... Nu is hij in de Amerikaanse zone. Hij werkt in een of andere officiersbond. Weet je, wat mij verbaast? Toen hij hier was, zei hij, dat er weer oorlog zou komen, en al spoedig. Willi viel hem bij. Zij zien dat als een uitkomst... Maar naar mijn mening is het krankzinnig. Als ik eraan denk, hoe ze Dortmund gebombardeerd hebben, zou ik liever sterven, voor de eerste bom valt. Zo heb ik het ook tegen Willi gezegd. Maar hij antwoordde me, dat ik niets van politiek begreep en dat de

Russen naar Azië teruggedreven moesten worden. Als de Amerikanen een keer iets besloten hadden, dan deden ze het ook. De man van Gerda praat ook zo...

— Zei je niet, dat de Russen hem gedood hebben?

— Johann is gesneuveld, hij was heel aardig, aan de vrouwen besteedde hij geen aandacht, een typische geleerde. Gerda werd ziek van verdriet. Toen is ze met een econoom getrouwd, dat wil zeggen, hij was chef van een distributiekantoor. Eerlijk gezegd hield ik het voor een *mésalliance*, maar nu heeft Günther carrière gemaakt. Ze hebben een partij in de geest van de nazi's, er is een congres geweest en hij was gedelegeerde voor Heidelberg. Gerda heeft om hem veel angst uitgestaan, omdat hij nazi geweest is, maar nu zeggen ze, dat het Neurenbergse proces smeerlapperij was en dat men alles moet herzien. Gerda heeft me gezegd, dat de Amerikanen Günther wilden arresteren. Dat was verleden voorjaar, maar met Kerstmis kwam Günther hier, hij heeft een hele avond bij Willi gezeten, ze hadden de deur op slot gedaan. Ik weet niet, waar ze het over gehad hebben, maar toen ik Willi vroeg, hoe het er met Günther voor stond, of hij misschien naar Dortmund gekomen was, omdat de Amerikanen hem wilden arresteren, moest Willi uitbundig om me lachen. Stel je voor, de Amerikanen blijken hun geld te geven. Van de politiek zou je hoofd omlopen, maar voor Gerda ben ik blij...

Lessère keek Irma dankbaar aan: zij verzoette niet alleen zijn verblijf in Dortmund, door haar werd hem ook veel duidelijk.

Aan de vooravond van zijn vertrek bracht hij nog een bezoek aan ingenieur Seier:

— Wat u mij tijdens ons eerste onderhoud verteld hebt, stelt mij in staat de economische zijde van het probleem te belichten, maar het grote publiek vraagt om een algemene indruk. Vijfentwintig jaar geleden was u nog niet volwassen...

— Toen was ik student.

— Nog beter: dat houdt in, dat u uw tijd begreep. Zegt u mij: wat is het fundamentele onderscheid tussen het Duitsland van nu en het Duitsland van na de eerste wereldoorlog?

— Toen was het hier een broedplaats van communisten. Ik herinner me, hoe een fanaticus een steen wierp naar mijnheer von Maltz... Ik zeg niet, dat er nu bij ons geen communisten zijn, dat is net een besmettelijke ziekte en men kan hen niet in quarantaine houden. Maar wij hebben nu veel minder communisten dan Frankrijk of Italië. Daarover moet u schrijven. In het begin van de twintiger jaren was het mode om pacifistische tirades te houden. Men beweerde, dat er niets vreselijker was, dan een oorlog, dat het leven van een jonge man belangrijker was, dan alle geestelijke waarden van Duitsland bij elkaar. Nu bespeur ik niets van zulke stemmingen, ofschoon wij heel wat erger te lijden gehad hebben... Zeker, de Duitsers zijn voor vrede, maar een vrede die

Duitsland beschermt tegen de vijanden van de Europese beschaving. Tot slot: na de eerste wereldoorlog hadden we hier te kampen met een verval van de zeden, in de kiosken werden schaamteloze tijdschriften verkocht, de ontucht bloeide, maar nu heerst hier de cultus van het gezin, zoals u beslist zelf hebt kunnen vaststellen...

Lessère noteerde alles wat Seier hem zei in zijn blocnote en nam beleefd afscheid:

— Brengt u mijn diepgemeende achting over aan uw echtgenote.

Een uur voor het vertrek van de trein zag hij Pinaud.

— Aha, bent u daar, — zei Pinaud. — Ik dacht, dat u al in Parijs zat.

— Ik had het zeer druk met het verzamelen van gegevens... Ik hoop, dat u me een paar woorden zult zeggen voor de krant.

— Schrijft u. „Ik verbleef hier als vacatieganger om het leven in onze nabuurstaat gade te slaan. Ik heb met zakenlieden gesproken en overal grote successen geconstateerd. Met de hulp van onze overzeese vrienden is er een nieuw Duitsland opgestaan. Het uur is niet ver meer, dat het zijn intrede zal doen in het Europese gezin.” Dat is alles.

Pinaud onderbrak in Frankfort zijn reis nogmaals een paar uur. Hij wilde met Dawes spreken. De generaal ontving hem vriendelijk.

— Van alle Europese landen houd ik het meest van Frankrijk, daar vind ik werkelijk rust... Neales heeft me veel over u verteld. Ik weet, dat u een oprecht vriend van ons bent. De tijding, dat u in Duitsland vertoefde, verheugde me. Het allerbelangrijkste is nu de weg tot een vergelijk te vinden. Zeker, hier is veel nog niet in orde, er is nog van alles, dat aan het verleden herinnert. Maar er zijn Duitsers, die begrijpen, dat het nodig is oude voorstellingen over boord te zetten. Als u hen ondersteunt, is dat al een belangrijke stap op weg naar de vrede.

Pinaud snoot plechtig zijn neus.

— Dat zijn gulden woorden! Wij rekenen op u. Het is aan u om de Duitsers de weg te wijzen uit het slop. In Dortmund heb ik von Maltz gezien, een verstandig man, maar hij leeft in het verleden. Als men hem zo hoort, zou men denken, dat niet de Amerikanen de toon aangeven, maar de soldaten van Bismarck. De Duitsers zien altijd in tweedracht hun redding: tegen ons stookten ze de Italianen op en tegen Engeland de tsaar. Nu loopt von Maltz met een waanzinnig plan rond: hij wil ons ruzie laten maken met de Amerikanen. Een trek uit het verleden...

— Ik ken von Maltz goed. Ik waardeer hem om zijn energie en zijn ervaring, maar natuurlijk spreekt hij als een oude Pruis. Jammer, dat u Beieren niet bezocht hebt. Daar is veel te zien, dat de moeite waard is. Verleden week heb ik een majoor gesproken. Hij speelt een grote rol in München. Ik heb nooit een Duitser gezien, die zoveel wist en hield van Frankrijk als majoor Schirke...

Pinaud had willen zeggen, dat hij Schirke kende, maar hij bedacht zich. Hij begon over de toekomst van de Ruhr en ging voldaan heen: het is

duidelijk, dat Dawes de toestand begrijpt en handelt op grond van de feiten en houden met onze wensen.

's Nachts in de trein moest Dumont plotseling naar een hotel gaan. Ik meende, dat hij in Rusland gevallen was. Natuurlijk had hij Frankrijk. Drie jaar heeft hij ons geplukt als kippen. Hij heeft ons laten maken toch niet veel plichtplegingen — hij heeft in Parijs een rol opvallende rol gespeeld. Stel je eens voor, wat de communitaristen van hem lawaai zullen maken. Overigens schreeuwen ze toch niet. Hij heeft ons met Nivelle afgeven, waarom dan niet met Schirke? Hij heeft ons met de vijanden, maar Schirke is gerechtvaardigd, omdat hij een held is. Bovendien is het belachelijk dergelijke dingen met de moraal te meten. In het persoonlijke leven moet men wettig zijn, en men een wissel tekent, moet men deze betalen. Maar in de wereld bedriegt de een de ander en de winnaar heeft altijd gelijk. Schirke? Voor mijn part Schirke...

Dumont wist, dat Neales geen ijdele woorden sprak. Als hij het niet Dumas had gehad, betekende dit, dat de Amerikanen van plan waren hem te liquideren, en Dumont besloot op te treden. In zijn volgende artikel schreef hij: „Wij zijn tegen hen, die het lawaai van de straat in de plechtige stilte van de gehoorzaal overbrengen. Vindt de geachte professor Dumas ook niet, dat hij, door het gezicht naar Moskou te wend en de wetenschap de rug heeft toegekeerd?" Het artikel van Dumont gaf het signaal: in een aantal kranten verschenen kanttekeningen en opmerkingen over Dumas. De journalisten waren slecht op de hoogte van de voorwerpen der antropologie en zij wisten niet, van welke zaken zij de professor zouden betichten. De een verkeerde, dat Dumont de wijzing van de Komintern de genetiek onweerde en dat het gewicht van Darwin in zijn kamer plaats had moeten maken van dat van Comenius. Een ander, geïnspireerd door het artikel van Hill, verloor zich in een vulgair blaadje de opmerking: „Waarom werd de hennep niet in de D...s uitgevezen uit de Verenigde Staten? Wij vermoeden, dat de D...s met politiek in de hand, Omdanke zijn sociale wetenschap, is niet, dat professor Dumas zijn jeugdzonden nog niet vergeten. Het is de vijftienjarige meisje, de dochter van de geslachten d'Amboise. De meeste kranten beperkten zich tot uitweidingen over de onbetrouwbaarheid van de wetenschap en politiek handig.

Toen Dumas één van de aan hem geleverde artikelen las, barste hij in

lachen uit: die schaapskoppen zijn volledig hun hoofd kwijt! Stakingen, duurte, niets klopt er, oorlog in Viet-Nam, in één woord een catastrofe en zij houden zich met mij bezig... Kan men op de Amerikaanse melkmuilen schelden, als de Franse grijsaards tot zulke dwaasheden in staat zijn?...

De campagne tegen Dumas stokte. Onder allerlei voorwendsels weigerden journalisten van naam om zich ermee in te laten. Allen geneerden zich enigszins: Dumas genoot niet alleen de reputatie een geleerde van wereldnaam te zijn, maar ook een zeer zuiver mens. Mensen, die van de anthropometrie geen enkel begrip hadden, wisten, dat hij zich in de jaren van de bezetting mannelijk gedragen had en in een concentratiekamp had gezeten. Dumas had geen persoonlijke vijanden; ook zijn leeftijd scheen hem tegen verdachtmakingen te vrijwaren. De ouden herinnerden zich, dat Dumas tot de Dreyfusards had behoord, dat hij bij de Curies aan huis kwam en dat Anatole France zich prijzend over hem had uitgelaten.

Toen Garcy Dumont ontmoette, zei hij:

— Als ik in uw plaats was, zou ik Dumas met rust laten. Het is natuurlijk beschamend, dat de communisten hem om hun vinger wikkelen, maar desalniettemin is Dumas onze nationale trots...

Dumont voelde zich op zijn tenen getrapt:

— Wat bedoelt u met „in uw plaats”? Mij dunk, dat wij dezelfde plaats innemen... U was bij Neales, toen hij over Dumas sprak. Het beeld is duidelijk genoeg... De Amerikanen hebben Dumas uitgewezen. Als wij niets tegen hem ondernemen, stoten wij daarmee de Amerikanen voor het hoofd. Oorlog is oorlog...

Bédier begreep, dat het niet bij enige krantenartikelen kon blijven. Toen hij echter in een kabinetszitting over Dumas begon, viel niemand hem bij en hij haastte zich te zeggen, dat naar zijn mening administratieve maatregelen voorbarig zouden zijn. Hij dacht, het is een afschuwelijke geschiedenis. Neales begrijpt niet, dat er bij ons zo iets is als een openbare mening. Het enige wat ons overblijft, is de zaak slepende te houden. Misschien blijven de Amerikanen er niet aan vasthouden. Ze hebben genoeg aan hun hoofd!...

De kranten waren Dumas al lang vergeten en zochten nieuwe sensaties. De mijnwerkersstaking was achter de rug. Er waren processen gaande en er werden mijnwerkers veroordeeld. Nieuwe stakingen braken uit. In het parlement waren de afgevaardigden nerveus, er kwamen smerige zaakjes aan het licht. Men zei, dat de minister van justitie ontslag zou nemen. De zeewind herinnerde aan het komende voorjaar.

Neales zei terloops tegen Bédier:

— Uw klimaat bezit wonderbaarlijke eigenschappen. Kijkt u maar eens naar professor Dumas, men zou jaloers op hem worden... Directeur van een instituut en er gaat bijna geen week voorbij, of hij spreekt op een vergadering...

Bédier zuchtte: hij is het niet vergeten... We zullen iets *meteen* ondernemen.

Dumas was verbaasd, toen hij professor Richet bij zich zag. Zij waren geen vrienden en zagen elkaar zelden — alleen bij officiële gelegenheden. Richet was altijd betrokken bij ingewikkelde intriges. Zijn lange *prestaties* in de wetenschappelijke wereld dankte hij geenszins aan zijn *wetenschappelijke* prestaties. In de bezettingstijd was het hem gelukt, de Duitsers ervan te overtuigen, dat hij een heel groot geleerde was en dat men het huis van zijn achterneef niet kon vorderen. Hij vertegenwoordigde Frankrijk op internationale wetenschappelijke conferenties en was *medewerker* van de UNESCO. Men zei van hem: „Een kwart chemie, één kwart diplomatie.”

„Wat komt hij doen?” — giste Dumas. Maar Richet speelde zijn spel draaide erom heen, sprak over zijn sympathie voor Dumas, over het feit dat onze eeuw de geschiedenis zou ingaan onder de naam „Eeuw der anthropophagen”, over de verantwoordelijkheid van de geleerden voor de erfenis van het verleden, over de giftige rol van de pers, die zich niet onzag de grote geleerde aan te vallen. Dumas trachtte voortdurend uit te vorsen, waar hij heen wilde. Tenslotte hield hij het niet langer uit.

— U veroordeelt nu deze krantenartikeltjes. Maar zegt u me eens, collega, zou u dit ook durven doen in aanwezigheid van getuigen, laten we zeggen, voor de studenten?

— Ik houd me niet met politiek bezig en ben ook niet van plan om het te doen. Zoals u weet, bestrijk ik een nauwbegrensd vakgebied — de organische chemie. Maar ik houd vol, dat de krantenartikelen over u een belediging zijn voor iedere wetenschappelijke werker. Mag ik u eerlijk mijn mening zeggen? Ik ben iemand van uw generatie. Als ik me niet vergis, ben ik hoogstens vijf of zes jaar jonger dan u. Ik begrijp, dat als u met de ene politieke partij sympathiseert, u niet met een andere kunt sympathiseren. U bent echter geen willekeurige burger, u bent een groot geleerde, u behoort aan het gehele volk. Waarom bent u het mikpunt geworden? De artikelen, waar ik over gesproken heb, steren onze pers niet, maar u bent ook niet van schuld vrij te pleiten. De naam Dumas mag niet als schild dienen voor politieke machinaties...

Dumas ergerde zich, maar hij hield zich in. Wanneer hij zich vroeger ergerde, begon hij altijd wild aan zijn pijp te trekken. Op aandringen van de doktoren had hij onlangs het roken eraan gegeven en nu zuchtte hij alleen zwaar, alsof hij een trap bestegen had.

— Ik begrijp niet, waarom ik geen communist zou kunnen zijn, als daarin, naar mijn mening, de toekomst van Frankrijk ligt. Vroeger heeft men het leger eens „de grote zwijger” genoemd en meende men, dat soldaten niet het recht hadden voor hun overtuigingen uit te komen. Natuurlijk was dat hulchelachtig, omdat de soldaten bij het uitbreken van een staking niet op de ondernemers schoten, maar op de arbeiders.

Maar u gaat nog verder, collega, naar uw mening moet ook de wetenschap zwijgen. Misschien was u van plan heel Frankrijk tot grote zwijger te verklaren en het spreken alleen over te laten aan Bidault, Moch of Bédier?

Richet probeerde te glimlachen. Zijn al te gelijkmatige witte tanden sprongen naar voren en verdwenen toen niet weer onder zijn lip. Het was, of hij grijsde.

— Waarde professor Dumas, u wilt het gesprek per se op de politiek brengen, maar ik ben op dat gebied een leek. Ik heb nooit van mijn leven gestemd en daar ben ik ronduit gezegd trots op. Mij blijft het gelijk, welke partij u voor zich heeft weten te winnen, maar ik wil niet, dat u voor de wetenschap verloren gaat. De hartstochten zijn ontbrand. De mannen, die de macht in handen hebben, zijn politici. U zult ze gemakkelijker kunnen begrijpen dan ik. Voor hen kan het wellicht onontkoombaar zijn, partij te kiezen... Waarom het zover te laten komen? Iedereen weet, hoe u erover denkt en niemand haalt het in zijn hoofd van u te eisen deze ideeën los te laten. Maar waarom moet u openlijk optreden op politieke manifestaties? Dat heeft de partij, die u wilt helpen, toch niet nodig. De communisten beschikken over heel wat beroepssprekers, maar u geeft uw politieke tegenstanders zo een argument in handen om u uit uw wetenschappelijke werk te verwijderen...

Dumas zuchtte nog dieper:

— Ik heb het begrepen. Het is zoiets als een ultimatum... Ik zal u niet antwoorden — u hebt gezegd, dat u bijna een leeftijdsgenoot van mij bent. Daar moet men rekening mee houden... Drinkt u koffie of is het u ook verboden?... Marie zet een kopje koffie. Maar laten we een eind maken aan de diplomatie. Ik ben geen communist geworden om koehandel te drijven, of ze me nu wel of niet weggagen. Ik zal mijn werk voortzetten, hier in deze werkkamer. U hebt gezegd, dat wij tot het volk behoren; dat is waar. Het volk mag men niet in de steek laten. Bij de Gestapo heb ik dat ook gezegd... Het is heel goed mogelijk, dat ik er uit gegooid word. De wetenschap lappen ze aan hun laars. Na Amerika verbaast me niets meer: zo de meester, zo ook de knecht. Maar u, collega, plaagt u vergeefs met een dergelijke opdracht. Dat is ook politiek, en wel een zeer onsmakelijke... Zegt u hun, dat ik de dag nog denk te beleven, waarop zij weggejaagd worden, niet uit een instituut, maar uit Frankrijk...

Op één van de eerste voorjaarsdagen lunchte Bédier met Neales. Hij was met de Amerikaan naar het kleine restaurant buiten de stad „De Gouden Slak” gereden. Neales was verrukt van de keuken en van het landschap — het tere groen leek wel dons. Hij sprak over de lente, over zijn verzameling en over de schoonheid van de kastelen langs de Loire. Toen echter het parelhoen afgeruimd en een houten schaal met twintig kaassoorten opgediend werd, dacht Bédier met tegenzin: wat zal

Neales nu te zeggen hebben? ... Hij lunchte dikwijls met de Amerikanen in die ogenblikken, die ernstige mannen aanduiden als „tussen kaas en peer“, placht Neales iedere keer Bédier een nieuwe onaangenaamheid op te dienen. Zo ging het nu ook. Na de geitenkaas uit Chavignol geprezen te hebben, zei Neales:

— De atmosfeer wordt broeierig. De Russen ligt het Atlantisch Pact zwaar op de maag. Wroclaw was een voorproefje. Uit alles valt af te leiden, dat zij een enorme campagne voorbereiden. Nu moeten we bijzonder waakzaam zijn... De communisten willen gebruik maken van mensen met naam. U weet, hoezeer ik professor Dumas hoogacht. Het is allemaal zeer onaangenaam, maar er moet toch een zekere solidariteit zijn. Wij hebben Dumas moeten verzoeken de Verenigde Staten te verlaten, maar hij is nog steeds directeur van een staatsinstituut...

Op weg naar Parijs dacht Bédier: het gaat, zoals ik al gevreesd had... Neales houdt aan zijn standpunt vast, en professor Richet zegt, dat Dumas zo koppig is als een oude muilezel. Een afschuwelijke situatie. Het is gemakkelijker om honderd communisten in de gevangenis te stoppen dan om Dumas te ontslaan. Maar wij kunnen terwille van hem toch geen ruzie met de Amerikanen maken? ... Waarom bewaart Neales zo'n smerig zaakje voor mij? Had hij het niet evengoed tegen Queuille of Schuman kunnen zeggen? Zeker, het versterkt mijn positie: Bidault ziet, dat de Amerikanen mij vertrouwen. Toch is het afschuwelijk... Mercurius gold voor de bode van de goden, maar hij bracht niet alleen slechte tijdingen... Zal ik van Neales ooit iets aangenaams te horen krijgen? Zijn gedachten verwarden zich: in „De Gouden Slak“ hadden ze uitstekende chambertin. Bédier moest opeens lachen: Mercurius was de god van de dieven, maar laten de afgevaardigden, die bij chèque-geschiedenissen betrokken zijn, niet denken, dat ik hen dek. Ik heb mijn naam op te houden...

De volgende dag ging hij naar professor Bruant, die vriendschappelijke betrekkingen onderhield met Dumas. Een half uur sprak Bédier over de credieten voor het inrichten van een laboratorium — onlangs had de professor dit vraagstuk aan de orde gesteld. Voor politiek interesseerde Bruant zich niet en er viel gemakkelijk met hem te praten. Aan het eind van het gesprek zei Bédier:

— Als u professor Dumas ziet, zegt u hem, dat hij in mijn persoon een vurige bewonderaar heeft. Ik ben geestdriftig over zijn wetenschappelijke werk en zijn persoonlijkheid. Zijn voorbeeld inspireerde mij tijdens het verzet. Wat hem ook overkomen mag, laat professor Dumas er zeker van zijn, dat ik er niets mee te maken heb...

Bruant spitste zijn oren:

— Wordt professor Dumas dan door iets bedreigd? Men heeft mij gezegd, dat er dwaze artikelen over hem verschenen zijn, maar wat de journalisten schrijven, speelt geen rol. Ik denk niet, dat iemand van plan

is professor Dumas uit zijn functie als leider van het instituut te ontzetten.

Bédier haastte zich hem gerust te stellen:

— Daar is geen sprake van: ik bedoel eenvoudig, dat ik niet begrijp, hoe onverantwoordelijke lieden een geleerde van een dergelijk formaat kunnen aanvallen.

Twee dagen later was professor Dumas ontheven van zijn post als directeur van het instituut.

Dumas was er op voorbereid en nam het nieuws rustig in ontvangst. Aandachtig las hij de krant, zette zich aan tafel en begon met zijn werk. Ineens dacht hij: morgen moet ik naar het instituut en ik zal niet gaan. Vreemd . . . Ik ben aan het instituut gewend, maar daar draait het niet om; het is ergerlijk, daar niet te kunnen werken. Ganelle neemt interessante proeven, maar hij heeft leiding nodig. Het is ergerlijk, dat men mij de studenten heeft afgenomen. Natuurlijk zijn ze niet allemaal gelijk — onder hen zijn baantjesjagers, luiaards en onverschilligen, maar er zijn ook zulke als Dupont, die letterlijk in vuur en vlam staat . . ."

Dumas dacht eraan, hoe hij naar de gevangenis Fresnes gebracht was. Hij had toen zijn oor te luisteren gelegd: door het raampje werden berichten overgebracht. Men riep hem toe, dat Georges hem liet groeten. Georges was een student, die bij Dumas college gelopen had. Hij was veroordeeld tot de kogel. Dumas wist nog steeds niet, wie zich achter de naam „Georges" verborgen had, maar hij dacht vaak aan hem. Georges was gefusilleerd, maar hoeveel nullen en gluipers hadden het overleefd? . .

Jaar na jaar zag Dumas in de gehoorzalen jonge gezichten en ogen, in gespannen aandacht of leeg, meegesleept of spottend. Hij wist, dat niet allen hem konden volgen, maar er zou beslist iemand door hem geïnspireerd worden, de nachten over zijn boeken gebogen doorbrengen, om over tien of twintig jaar zijn gedachten te voltooien, te verbeteren en verder te ontwikkelen. Lag daarin wellicht de onsterfelijkheid — de vonk van de eigen innerlijke beroering op anderen over te dragen? Nu had men hem ook dat ontnomen . . .

Ik heb tegen Richet gezegd, dat ik de dag nog wil beleven, dat zij allemaal weggejaagd worden. Nee, ik zal het niet meer beleven — er moet nog veel strijd geleverd worden en ik begin het op te geven. Zijn gedachten en gevoelens kan men meester blijven. Toen een SS-er mij sloeg, wist ik, dat ik niet zou schreeuwen. Maar het hart wil niet gehoorzamen . . . Ik wil het beleven en zien, hoe het werkelijke Frankrijk zich zal ontplooien, maar de brandstof raakt op. De artsen zeggen — niet werken, niet in het openbaar optreden en geen opwinding. Maar dan is het leven niet meer de moeite waard. Nu moet ik juist dubbel hard werken om te laten zien, dat ik me niet klein laat krijgen . . . Er moet gewerkt worden, maar ik zit te filosoferen, dat is toch het toppunt! . .

Marie kon zich er niet bij neerleggen. Zij schreeuwde, dat men het in de bakkerij, in het portiershokje en op de trap kon horen:

— Denkt u zich toch eens in — die schoften hebben het gewaagd de professor te ontslaan! Hij krijgt brieven uit alle landen van de wereld. Pas is er nog een geleerde bij ons geweest, een Engelsman, een grijsaard, ouder dan ik nog. Hij sprak slecht Frans, maar hij sprak het dan toch. Toen hij wegging zei hij: „Past u goed op de professor, hij is een groot mens...” Ik zal nooit vergeten, hoe hij naar de gevangenis gebracht werd. Toen waren het de Duitsers, maar nu zijn het onze eigen mensen...

Op een keer vroeg Marie aan de pastoor, wie de beschermheilige van de geleerden was. Deze dacht na en antwoordde toen: „De heilige apostel Thomas.” Marie ging naar de kerk, wijdde de apostel een kaars en bad: „Bescherm hem! Zorg, dat God hen straft, die niet geloven, dat hij een rechtvaardig mens is. Help de oude man!”

De jonge communist Gozard kwam bij Dumas. Hij had opdracht Dumas mee te delen, dat de communistische partij verontwaardigd was over het besluit van de regering. Morgen zou de „Humanité” een groot artikel brengen. Dumas zei afwerend:

— Waar is dat goed voor? ... Zeg liever, hoe het er in Grenoble bij staat. Houden ze het?

Marie werd niet met rust gelaten: er werden telegrammen en bloemen gebracht en er kwamen delegaties.

Tegen de avond kwam professor Bruant:

— Ik weet, wie daar de hand in gehad heeft. Kort geleden is Bédier bij me geweest om te zeggen, dat hij er niets mee te maken had. Nu begrijp ik, waarom hij dat gedaan heeft... Het is moeilijk om temidden van zoveel gemeenheid te leven! U weet, dat ik nooit aan politieke manifestaties heb deelgenomen. Vandaag heeft men mij een protest-schrijven gebracht. Ik ben geen kind, morgen zal men mij voor communist uitmaken, maar ik heb het getekend zonder bedenken.

Toen hij weg was, ging Dumas liggen — naar hij dacht, voor een kwartiertje, maar hij bleef liggen tot acht uur, hij kon niet opstaan. Ik moet naar een vergadering, ik heb gezegd, dat ik kom, het gaat over het vredescongres. Mijn benen willen niet, wat een ellende! ... Eindelijk stond hij op, nam zijn medicijn in en daalde langzaam de wenteltrap af. Op de trap ontmoette hij Mado. Ze was gekomen om hem af te halen. Ze omarmde Dumas zonder een woord te zeggen. Het ontroerde hem. Hij had haar als klein meisje gekend en ze had op zijn knie gezeten. Hij bracht vroeger plaatjes voor haar mee om over te trekken. Daar was ze mee in haar schik en zei blij: „Wat is die roos rood en dat scheepje...”

Mado merkte, dat Dumas moeilijk liep en zei ongerust:

— U moet er niet heengaan.

— Ik moet er absoluut heen. Als ik nu ga liggen, sta ik niet meer op. Mijn benen doen raar, ze zijn vergeten, dat ik de baas ben... Ik ga achteraan zitten en luister wat. Het vredescongres is toch een grote zaak...

Toen zij de zaal binnengingen, riep er iemand: „Professor Dumas!” Allen stonden op en begonnen te klappen. Dumas wenkte met zijn hand: genoeg! De mensen klaptten nog harder, schreeuwden, zwaaiden met hun zakdoeken en mutsen. Toen beklom een jonge arbeider het podium:

— Ik wil professor Dumas onze aanhankelijkheid betuigen. Ik ben geen redenaar, ik ben monteur en heb alleen de lagere school doorlopen. Nu volg ik avondcursussen, maar ik ben nog lang niet zover, dat ik het werk van professor Dumas kan begrijpen. Ik weet, dat hij over het ontstaan van de mens geschreven heeft en hoe het in het verleden was. Dat is een belangrijk vraagstuk. We zullen leren en het dan begrijpen. Maar professor Dumas schrijft niet alleen over het verleden, hij schrijft ook over de toekomst. Ik heb zijn artikel uitgeknipt en draag het op mijn borst. Hij wil, dat wij het beter en rechtvaardiger zullen krijgen, dat wij niet naar een oorlog gedreven worden en dat we allemaal gelukkig zijn. In naam van de arbeiders van het dertiende arrondissement van Parijs stel ik voor professor Dumas tot gedelegeerde voor het vredescongres te kiezen...

Dumas wilde bedanken, iets zeggen, maar hij kon het niet — hij was te opgewonden. Hij drukte de jonge arbeider alleen de hand. Hij heeft goed gesproken en men voelt, dat hij in vuur en vlam staat, net als Dupont. Zij dachten mij de jeugd af te nemen, maar die vlieger is niet opgegaan... Dumas haalde een zakdoek uit zijn zak en begon zijn bril op te poetsen: alles leek wazig. Naast hem stond Mado. Toen hij naar haar keek, moest hij glimlachen: ze was nog dezelfde, als toen met die overtrekplaatjes...

Maar vijfduizend mensen klaptten oorverdovend, alsof ze door een bruisend lawaai uiting wilden geven aan de ontroering, die zich van allen meester had gemaakt.

Toen René Morillot voor de rechter van instructie geleid werd, vroeg hij:

— Hoe is het met haar?

De aanklager haalde zijn schouders op:

— De artsen weigeren uitsluitsel te geven.

René gaf verkeerde antwoorden, hoorde niet wat de aanklager hem vroeg, viel hem in de rede en herhaalde zijn vraag: „Hoe is het met haar?”

Puchard gold als een ervaren rechter van instructie. Een jaar geleden was hij erin geslaagd een man door de mand te laten vallen, die zijn

vrouw vermoord had en die voor een degelijk alibi gezorgd had. De moordenaar hield renpaarden en verkeerde in de beste kringen. Puchard had zich door deze affaire bekendheid verworven. Hij was klein van stuk, had een buikje en een kale kop en zag er uit als de eerste de beste koopman. Maar zijn ogen twinkelden en keken doordringend. Hij dacht dikwijls: ik heb de ogen van een echte rechter van instructie. Hij hield van zijn beroep. Een misdaad was voor hem een kruiswoordpuzzel, die hij ten koste van alles moest oplossen. Toen hij hoorde, dat hij met de zaak belast werd, die de kranten het „drama van Chantilly” noemden, verheugde Puchard zich: nu zou hij eens laten zien, wat hij kon. Hij las de „Figaro”, hield niet van communisten en betreurde het, dat er in Frankrijk geen tweede Pétain was, maar voor politiek interesseerde hij zich niet. Zeker, hij begreep, dat de zaak, die men hem toevertrouwd had, een uitgesproken politiek karakter droeg, maar voor hem was het voor alles een misdaad, die hij moest ophelderen.

Na het eerste verhoor was Puchard van mening, dat de misdadiger niet lang zou tegenspartelen: dit individu had de ideeën van een fanaticus, maar het zenuwgestel van een klein meisje. Hij had een paar honderd mensen willen vermoorden, maar bij het zien van zijn eerste slachtoffer kreeg hij wroeging.

René dacht maar aan één ding: hoe zou het met Yvonne zijn? 's Nachts sliep hij niet; hij keek in de schelle lamp: zag rails, bloed en het licht van de schijnwerpers. Evenals toen op de spoorbaan luisterde hij, of haar hart nog sloeg. In de gevangenis was het stil. Hij riep Yvonne en bezwoer haar niet dood te gaan. Nog voelde hij haar warme adem tegen zijn wang. Hij voerde gesprekken met haar en vertelde haar, hoe hij zijn broertje Pierre in hun kindertijd toefluisterde: „Ik zal een groot vliegtuig bouwen en dan vliegen we naar de maan!”, hoe blij hij was, als hij naast de barak in het concentratiekamp een miezerige paardenbloem zag, hoe hij een vrolijke Rus ontmoette, die droevig glimlachte, hoe hij jarenlang op Yvonne gewacht had — hij wist toch niet, dat ze in Pré-aux-Bois woonde, met de locaaltrein reisde en Stendhal las, — hij had al voor hun ontmoeting van haar gehouden. Kon men dan het geluk, nadat men het met zoveel moeite gevonden had, ineens weer verliezen? . . .

Plotseling dacht hij: het gaat niet om mij, het is een ongehoorde provocatie — ze willen een blaam werpen op de partij. Ik moet hard zijn en vechten.

Bij het tweede verhoor kende Puchard Morillot niet terug: wel vroeg René weer, hoe het met het slachtoffer ging, maar gaf een samenhangende en rustige uiteenzetting van zijn zienswijze. In Augustus had hij juffrouw Déchellet leren kennen. Zij zagen elkaar weinig. Hij had haar in lang niet gezien en besloot haar een bezoek te brengen. De journalist Valois had hem zijn „Citroën” geleend — de treinverbinding was door de staking gestoord. Yvonne zei, dat haar moeder ziek was en stelde voor wat te

wandelen. Zij waren het pad langs de spoorbaan afgelopen. René had twee mensen opgemerkt en vermoedde niet veel goeds. De mensen renden weg. Hij riep: „Staan blijven!” Toen bleef er een staan en loste schoten.

Puchard luisterde met een nauwelijks merkbaar spottend lachje. De misdadiger bleek niet zulke zwakke zenuwen te hebben: hij was zichzelf meester en had een verdedigingslinie uitgedacht. Toch was het een dilettant en het zou niet moeilijk zijn hem in een slop te drijven. René met zijn doordringende ogen aankijkend, zei Puchard:

— U houdt vol, dat juffrouw Déchellet uw geliefde was?

— Nee, dat heb ik niet gezegd. Voor deze avond ben ik nooit bij haar geweest en zij is geen enkele keer bij mij geweest. Wij troffen elkaar gewoonlijk in een café.

— U bent geen boerenjongen, u heeft beslist meer dan één detective-roman gelezen in uw leven, u had dus wel iets geloofwaardigers kunnen uitdenken. Juffrouw Déchellet is een serieus meisje, haar collega's en de burens verklaren, dat zij een zeer bescheiden leven leidde. Haar moeder zegt, dat zij uw naam nooit gehoord heeft. Haalt u zich die nacht nog maar eens voor de geest — het was zeldzaam koud en het woei zo hard, dat het moeite kostte om op de been te blijven. De bewoners van de nederzetting waren afgeschrikt door de gebeurtenissen: ze zaten thuis. Was dat nu een fatsoenlijke tijd voor een wandeling met een vreemd persoon, waarmee men niet verloofd is en waarop men ook niet verliefd is? Maar nu hoe het werkelijk gebeurde. Juffrouw Déchellet zei tegen haar moeder, dat ze naar de apotheek moest voor een drankje. Ze begaf zich naar Chantilly. Op de spoorbaan zag ze drie mannen, die wat in hun schild voerden. Zij schreeuwde. Een van uw medeplichtigen schoot, terwijl hij wegliep. U zag geen kans meer om u te verstoppen... Hier zijn uw manifesten, de gendarmes hebben ze bij elkaar gezocht. Weest u niet koppig, daarmee maakt u het zich alleen maar moeilijker.

René bleef iedere schuld ontkennen:

— Die manifesten zijn een grove falsificatie. Iedereen, die lezen kan, weet, dat dat niet de taal van de communisten is...

Toen René weggevoerd werd, dacht Puchard: dat zal moeilijker zijn dan ik dacht, — ik vergat, dat ik met een communist te doen had. Zij zijn bijzonder geschoold. Hij weet, dat hij onder alle omstandigheden moet ontkennen. Hij is waarachtig voor de zijnen banger dan voor de guillotine. We zullen nog heel wat met hem te stellen hebben.

In zijn cel overdacht René de zaak. Hij had geen bewijsstukken. Sedert de tijd van het verzet was hij gewend alle brieven te vernietigen. Niemand wist, dat hij met Yvonne omging. We leven nu evenwel niet in de tijd van de Gestapo. De partij zal aantonen, dat de communisten geen treinen met onschuldige mensen opblazen — dat is een gemeen bedenkfel. De vijanden hebben het echter te mooi willen doen en het zal slecht voor hen uitpakken.

Als Yvonne nu maar in leven blijft! Maar ze blijft leven, ze is sterk... René moest aan het litteken op haar rechterarm denken — ze hadden haar gefolterd, maar ze had niet gezegd, van wie ze de kist gekregen had. Hij kuste haar handen, keek haar in de ogen, die verwondering uitdrukten. Zij liepen langs het pad en in plaats van de kale, knoestige bomen, zagen ze April voor zich in een groen kleed en overal klonk gefluit en getjilp.

De naam van René Morillot verdween niet uit de krantenkolommen. De journalisten beschreven de heldhaftigheid van juffrouw Déchellet, het cynisme van de misdadigers, die honderden levens te gronde hadden willen richten, en de fanatieke hardnekkigheid van de jonge arts, die zijn schuld trachtte te ontkennen. Sommige kranten schreven, dat de misdaad begaan was „in opdracht van de Kominform, die een plan had uitgewerkt voor massamoorden”; andere waren voorzichtiger en veronderstelden, dat de poging om de trein in de lucht te laten vliegen, ondernomen was door een kleine groep fanatici, die deel uitmaakten van de linkervleugel van de communistische partij en ontevreden waren over de traagheid van hun leiders. Er werd gegist naar de twee misdadigers, wie het gelukt was te ontkomen. De krant van Dumont beweerde, dat het Polen waren, met wie Morillot dikwijls gesprekken voerde op de vergaderingen van de vereniging „Frankrijk-Polen”.

Fabre was in een goed humeur. De ministers hielden redevoeringen over het communistische gevaar, de kranten schreven iedere dag, dat de agenten van Moskou aanslagen in de zin hadden op het bestaan van Frankrijk, maar de mensen hoorden en lazen het en gingen rustig verder met hun aangelegenheden — de gemiddelde Fransman walgde van de politiek. In één nacht had Fabre meer gedaan dan alle fraseurs bij elkaar in twee jaar. Nu liepen de doorsnee Fransman de rillingen over de rug: ook hij had in die trein kunnen zitten... Dat ging niet meer om politiek, dat ging om zijn eigen huid... Bovendien was het allemaal zeldzaam goed gelukt. Fabre was niet sentimenteel aangelegd, maar toen hij Luchaire het bevel gaf, had het hem toch opgewonden: de levens van onschuldige passagiers in de locaaltrein stonden op het spel... Hij had zichzelf gerustgesteld: wat betekenen twee of driehonderd slachtoffers vergeleken met de catastrofe, die Frankrijk bedreigt, als we de communisten niet vernietigen? Toch voelde hij zich niet op zijn gemak en sliep slecht. Nu verheugde hij zich: het was zonder slachtoffers afgelopen. Het meisje zou waarschijnlijk niet in leven blijven, maar dat behoefde men niet te betreuren — het was duidelijk, wat dat voor iemand was. Het is nog beter gegaan, dan ik gedacht had: al ontkennen de communisten, dat zij de manifesten opgesteld hebben, zij kunnen niet ontkennen, dat Morillot lid van hun partij is. Ze protesteren natuurlijk tegen de „provocatie”, maar dat klinkt machteloos, de feiten zijn tegen hen. Men kan zo niet de groep „Gepeupel”, dan toch het lot gelukwensen.

wandelen. Zij waren het pad langs de spoorbaan afgelopen. René had twee mensen opgemerkt en vermoedde niet veel goeds. De mensen renden weg. Hij riep: „Staan blijven!” Toen bleef er een staan en loste schoten.

Puchard luisterde met een nauwelijks merkbaar spottend lachje. De misdadiger bleek niet zulke zwakke zenuwen te hebben: hij was zichzelf meester en had een verdedigingslinie uitgedacht. Toch was het een dilettant en het zou niet moeilijk zijn hem in een slop te drijven. René met zijn doordringende ogen aankijkend, zei Puchard:

— U houdt vol, dat juffrouw Déchellet uw geliefde was?

— Nee, dat heb ik niet gezegd. Voor deze avond ben ik nooit bij haar geweest en zij is geen enkele keer bij mij geweest. Wij troffen elkaar gewoonlijk in een café.

— U bent geen boerenjongen, u heeft beslist meer dan één detective-roman gelezen in uw leven, u had dus wel iets geloofwaardigers kunnen uitdenken. Juffrouw Déchellet is een serieus meisje, haar collega's en de burens verklaren, dat zij een zeer bescheiden leven leidde. Haar moeder zegt, dat zij uw naam nooit gehoord heeft. Haalt u zich die nacht nog maar eens voor de geest — het was zeldzaam koud en het woei zo hard, dat het moeite kostte om op de been te blijven. De bewoners van de nederzetting waren afgeschrikt door de gebeurtenissen: ze zaten thuis. Was dat nu een fatsoenlijke tijd voor een wandeling met een vreemd persoon, waarmee men niet verloofd is en waarop men ook niet verliefd is? Maar nu hoe het werkelijk gebeurde. Juffrouw Déchellet zei tegen haar moeder, dat ze naar de apotheek moest voor een drankje. Ze begaf zich naar Chantilly. Op de spoorbaan zag ze drie mannen, die wat in hun schild voerden. Zij schreeuwde. Een van uw medeplichtigen schoot, terwijl hij wegliep. U zag geen kans meer om u te verstoppen... Hier zijn uw manifesten, de gendarmes hebben ze bij elkaar gezocht. Weest u niet koppig, daarmee maakt u het zich alleen maar moeilijker.

René bleef iedere schuld ontkennen:

— Die manifesten zijn een grove falsificatie. Iedereen, die lezen kan, weet, dat dat niet de taal van de communisten is...

Toen René weggevoerd werd, dacht Puchard: dat zal moeilijker zijn dan ik dacht, — ik vergat, dat ik met een communist te doen had. Zij zijn bijzonder geschoold. Hij weet, dat hij onder alle omstandigheden moet ontkennen. Hij is waarachtig voor de zijnen banger dan voor de guillotine. We zullen nog heel wat met hem te stellen hebben.

In zijn cel overdacht René de zaak. Hij had geen bewijsstukken. Sedert de tijd van het verzet was hij gewend alle brieven te vernietigen. Niemand wist, dat hij met Yvonne omging. We leven nu evenwel niet in de tijd van de Gestapo. De partij zal aantonen, dat de communisten geen treinen met onschuldige mensen opblazen — dat is een gemeen bedenkfel. De vijanden hebben het echter te mooi willen doen en het zal slecht voor hen uitpakken.

Als Yvonne nu maar in leven blijft! Maar ze blijft leven, ze is sterk . . . René moest aan het litteken op haar rechterarm denken — ze hadden haar gefolterd, maar ze had niet gezegd, van wie ze de kist gekregen had. Hij kuste haar handen, keek haar in de ogen, die verwondering uitdrukten. Zij liepen langs het pad en in plaats van de kale, knoestige bomen, zagen ze April voor zich in een groen kleed en overal klonk gefluit en getjilp.

De naam van René Morillot verdween niet uit de krantenkolommen. De journalisten beschreven de heldhaftigheid van juffrouw Déchellet, het cynisme van de misdadigers, die honderden levens te gronde hadden willen richten, en de fanatieke hardnekkigheid van de jonge arts, die zijn schuld trachtte te ontkennen. Sommige kranten schreven, dat de misdaad begaan was „in opdracht van de Kominform, die een plan had uitgewerkt voor massamoorden”; andere waren voorzichtiger en veronderstelden, dat de poging om de trein in de lucht te laten vliegen, ondernomen was door een kleine groep fanatici, die deel uitmaakten van de linkervleugel van de communistische partij en ontevreden waren over de traagheid van hun leiders. Er werd gegist naar de twee misdadigers, wie het gelukt was te ontkomen. De krant van Dumont beweerde, dat het Polen waren, met wie Morillot dikwijls gesprekken voerde op de vergaderingen van de vereniging „Frankrijk-Polen”.

Fabre was in een goed humeur. De ministers hielden redevoeringen over het communistische gevaar, de kranten schreven iedere dag, dat de agenten van Moskou aanslagen in de zin hadden op het bestaan van Frankrijk, maar de mensen hoorden en lazen het en gingen rustig verder met hun aangelegenheden — de gemiddelde Fransman walgde van de politiek. In één nacht had Fabre meer gedaan dan alle fraseurs bij elkaar in twee jaar. Nu liepen de doorsnee Fransman de rillingen over de rug: ook hij had in die trein kunnen zitten . . . Dat ging niet meer om politiek, dat ging om zijn eigen huid . . . Bovendien was het allemaal zeldzaam goed gelukt. Fabre was niet sentimenteel aangelegd, maar toen hij Luchaire het bevel gaf, had het hem toch opgewonden: de levens van onschuldige passagiers in de locaaltrein stonden op het spel . . . Hij had zichzelf gerustgesteld: wat betekenen twee of driehonderd slachtoffers vergeleken met de catastrofe, die Frankrijk bedreigt, als we de communisten niet vernietigen? Toch voelde hij zich niet op zijn gemak en sliep slecht. Nu verheugde hij zich: het was zonder slachtoffers afgelopen. Het meisje zou waarschijnlijk niet in leven blijven, maar dat behoefde men niet te betreuren — het was duidelijk, wat dat voor iemand was. Het is nog beter gegaan, dan ik gedacht had: al ontkennen de communisten, dat zij de manifesten opgesteld hebben, zij kunnen niet ontkennen, dat Morillot lid van hun partij is. Ze protesteren natuurlijk tegen de „provocatie”, maar dat klinkt machteloos, de feiten zijn tegen hen. Men kan zo niet de groep „Gepeupel”, dan toch het lot gelukwensen.

De kranten schreven, dat de nasporingen naar de twee ontkomen misdadigers voortgezet werden. Gaston was kwaad: voor zo'n karwei had men hem te weinig betaald. Voor de oorlog was hij kellner in de nachtgelegenheid „Eden” en handelde in cocaïne. Toen de Duitsers kwamen, werd hij in de stad Troyes stoker bij de Gestapo. Hij stal een gouden horloge van een arrestant. De Duitsers kwamen er achter, maar het lukte hem zich in veiligheid te stellen. Vier maanden bracht hij in de Maquis door. Hij vermoordde een rijke boer en eigende zich diens verborgen kostbaarheden toe. Tegen de kameraden zei hij, dat hij een verrader neergeschoten had. De partizanen kwamen er langzamerhand achter, dat hij zich met duistere zaakjes bezig hield en hij nam tijdig de benen. Na de oorlog keerde hij zich van de politiek af, leefde van diefstallen, beroofde een horlogemaker en handelde in cocaïne. Kortom, hij leefde vreedzaam, tot hij kennis maakte met Luchaire, die hem aanwierf voor de groep „Korenbloem”. Gaston liet het koud, voor wie hij werkte, maar nu begreep hij, dat hij bedrogen was. Luchaire deed dergelijke dingen voor zijn genoegen, politiek was zijn hartstocht, maar voor Gaston was het een broodwinning . . . Hij ging naar Luchaire:

— Men zit mij achterna. Als ik 'm niet smeer, dan ben ik de sigaar. Geef me dertigduizend.

— Je hebt je deel gehad, — antwoordde Luchaire. — De baas geeft niet meer.

— Ik zeg je toch, dat ze achter me aanzitten. Ik ben ziek. Wanneer ik een aanval krijg, weet ik niet, wat ik zeg. Ik wil weg, om jou er niet in te laten lopen. Jij hebt immers geschoten . . .

— Hou op met die onzin. Dacht je, dat ik niet meer kon dan een meisje uit de weg ruimen? . . .

— Waarom zou je mij uit de weg ruimen? Het kan goed aflopen, maar het kan ook verkeerd aflopen. Je kunt me beter dertigduizend geven.

— Ik heb je gezegd, dat de baas niet meer geeft.

— Van een baas weet ik niets af, ik heb met jou te maken. Ik heb alles gedaan wat nodig was en nu zitten ze achter me aan. Geef me dertigduizend en dan zul je geen last meer van me hebben. Ik smeer 'm naar Algiers.

Luchaire keek naar zijn spitse, sluwe gezicht en haalde zijn portefeuille te voorschijn.

Op de elfde dag zei Puchard tegen René:

— Juffrouw Déchellet is buiten gevaar.

René sprong in de lucht. Hij lachte tegen de rechter van instructie, tegen diens schaduw op de witte muur, in verbeelding ook tegen Yvonne.

Maar Puchard was in een slecht humeur. Gisteren was hem bij het verhoor van Déchellet duidelijk geworden, dat men hem met een hopeloos geval opgeknapt had. Tien dagen lang hadden de kranten geschreeuwd,

dat Déchellet een nieuwe Jeanne d'Arc was, de dochter van een patriot, en dat zij zich bij de Gestapo heldhaftig had gedragen. Men kon haar nu toch niet plotseling tot communiste verklaren! ... Morillot had diens gevolggevolge niets met de zaak te maken. Maar als ik tegen Garnier zeg, dat er niets anders overblijft dan de twee ontkomen misdadigers op te sporen, begint hij te lachen: „Die bende is erger dan de Cagoulards, zulke mensen hebben hoge beschermers. Daar kun je beter je vingers niet aan branden...” Toen Puchard zich 's morgens stond te scheren, moest hij ineens denken: ik heb niet de ogen van een rechter van instructie, maar van een pas beginnend advocaat...

Puchard wilde Morillot niet laten merken, dat hij het spel verloren had. Hij zei droogweg:

— Neemt u plaats. Waarom ontkent u, dat juffrouw Déchellet uw geliefde is?

— Omdat het niet waar is.

— U wil beweren, dat juffrouw Déchellet liegt? Gisteren heeft ze mij verklaard, dat ze intieme betrekkingen met u onderhoudt... We zullen wel uitzoeken, wie de waarheid gesproken heeft. Ik neem aan, dat juffrouw Déchellet bepaalde sporen wenst uit te wissen en dat zij uw medeplichtige was bij de poging om de trein op te blazen.

René stootte verontwaardigd op:

— Wie heeft er dan op haar geschoten?

— Een derde. Of een vierde. Hij kan meningsverschil gehad hebben met haar of met u.

Puchard was er nu van overtuigd, dat Morillot onschuldig was. Als het een gewone strafzaak geweest was, zou hij hem eenvoudig vrijlaten en zijn fout toegeven hebben. Maar hier was politiek mee gemoeid. Garnier had gezegd, dat het zijn loopbaan zou kunnen bederven... Puchard had de kern van de zaak in een omstandig rapport uiteengezet. De volgende dag liet Bagne hem roepen.

— Een ongelukkige geschiedenis, — zei Bagne. — We hadden er nooit aan moeten beginnen...

— Men heeft mij gezegd, dat ik Morillot tot een bekentenis moest brengen...

— Goed, laten we niet praten over wat gebeurd is. Ik vind, dat we Morillot vrij moeten laten. We moeten de communisten geen aanleiding geven voor vreugdevuren. Laat u hem los, op voorwaarde, dat hij zijn verblijfplaats steeds aan de politie opgeeft. Dan neemt de zaak haar officiële loop..."

— Denkt u niet, mijnheer Bagne, dat er kans is, dat de beide anderen gepakt worden?

— Ik denk het niet. Er zijn twee weken verlopen en het zijn geen grondelingen... En wat heeft het voor zin hen te zoeken? Ze kunnen mensen blijken te zijn van een tegenovergestelde politieke richting. Dan

hebben de communisten een voorwendsel de regering van partijdigheid te beschuldigen. We kunnen beter wachten tot het publiek zich niet meer voor de zaak interesseert en zetten er dan een punt achter.

Nog een dag tevoren hadden de kranten heel wat plaatsruimte besteed aan het „drama van Chantilly”: „Sensationele bekentenis! Dokter Morillot werd vergezeld door zijn geliefde! Behoorde Yvonne Déchellet tot de communistische bende? De Pool Jan heeft op juffrouw Déchellet geschoten, omdat hij vreesde, dat zij haar medeplichtigen zou aangeven!” Onverwacht verdween het „drama van Chantilly” uit de kranten om voor andere gebeurtenissen plaats te maken.

René ging regelrecht vanuit de gevangenis naar het ziekenhuis, waar Yvonne lag. De geneesheer-directeur Péliissier vertelde hem, dat hij de eerste dagen bang was geweest voor de afloop. De operatie was goed verlopen, maar hij had de rechter van instructie geen toestemming gegeven om juffrouw Déchellet te verhoren — ze was nog te zwak.

— Het verhoor was een kwelling voor haar. Ik verzoek u haar niet te vermoeden.

Yvonne keek René verwonderd aan met een zweem van een lachje. Hij zei, dat hij gezond en opgewekt was en haar geregeld dacht te bezoeken. Hij streefde er naar haar niet op te winden door liefdesbetuigingen. Toen hij wegging, zei ze:

— Je bent erg goed, René...

Dokter Péliissier liet René bij zich in zijn werkkamer komen:

— Vertelt u me eens, bent u niet de zoon van dokter Charles Morillot?

— Inderdaad.

— Kijk eens aan, wat een toevallige samenloop van omstandigheden! Ik heb samen met uw vader gestudeerd, wij waren jaargenoten. Hij werd toen voor zeer begaafd gehouden... U bent dus de voetsporen van uw vader gevolgd. Dat is een edele zaak. Ik zou mijn beroep niet willen ruilen, zelfs niet voor dat van rechter van instructie... Van het eerste ogenblik af hield ik het voor een rechterlijke dwaling. Wat hebben ze een lawaai gemaakt! Uw foto, het portret van juffrouw Déchellet, moord, het opblazen van een trein en god weet wat! Ik begrijp noch van jurisprudentie noch van politiek iets, maar eerlijk gezegd ben ik misselijk geworden van een dergelijke gemeenheid. Nee, men kan beter het lijden van de mensen verzachten, zelfs als men voelt, hoe machteloos we staan, dan dit lijden nog te vergroten!... Wie zou, naar uw mening, die mijn gelegd kunnen hebben?

— Zij.

— Neemt u me niet kwalijk, maar ik begrijp u niet...

— Ik bedoel, dat die mijn door dezelfde mensen gelegd is, die mij daarvan beschuldigen. Natuurlijk niet letterlijk — ze houden er een arbeidsverdeling op na.

Dokter Péliissier was verbaasd:

— Bent u soms communist? Ik geloof immers niet, *wat er geschiedt* wordt. Ik meende, dat u dat ook maar aangewreven werd... *Van politiek* weet ik niet veel af en ik kan niet beoordelen, of u gelijk hebt. *Maar* ik ben blij, dat de zoon van Charles Morillot kinderarts is. Het is *ook* waarlijk honderdmaal edeler een kind van roodvonk of difterie te genezen, dan millioenen kinderen terwille van politieke belangen te *grote* te richten.

Dokter Lesange zei tot de hoofdzuster:

— Dat is toch ongehoord — men heeft Morillot vrijgelaten. De communisten hebben overal hun mensen zitten. We zullen met een moordenaar moeten samenwerken!...

De hoofdzuster was blij, dat ze René zag:

— Ik begreep direct, dat het een provocatie was. Het zijn gewetenloze lieden, die nergens voor terugschrikken! Dokter Lesange maakt beslist deel uit van hun bende...

In het laboratorium begroette professor Brunel René gereserveerd. Hij was niet zo zeker van de onschuld van dokter Morillot: wie weet waartoe de communisten in staat zijn? Je behoefde alleen maar over die Hongaarse kardinaal te lezen... De professor liet niets merken en zei tegen René:

— Ik wil me niet mengen in de problemen van de rechtspraak, maar ik ben blij, dat u uw proeven kunt voortzetten.

's Avonds bezocht René een partijvergadering. Ze omhelsden hem, hij voelde, dat hij thuis was en vrienden had. Iedereen wilde weten, hoe het onderzoek verlopen was en iedereen riep uit: „Die schurken, daar zullen ze nog wel eens voor boeten!...”

De volgende dag bracht René een bezoek aan professor Dumas. Het was aan het begin van de campagne, die de kranten tegen de geleerde voerden. Dumas was verheugd:

— Je ziet er niet slecht uit. Nou, hoe was het in de gevangenis? Vervelend? Toen ik daar zat, heb ik me ook kwaad gemaakt — als een beer in een kooi. Ze hebben zich mooi geblameerd!... In het algemeen is dat goed: wanneer ze zich met zulke dingen afgeven, is het beslist gauw met hen gedaan...

René moest denken aan professor Brunel en dokter Lesange:

— Het is een kwaad ding, dat Frankrijk in twee delen uiteengevallen is...

— Er is geen andere weg. Dacht je, dat, toen ze in Rusland begonnen, allen voor Lenin waren? Het ergste is niet, dat Frankrijk in twee delen uiteengevallen is, maar wel dat de scheidingslijn door de anderen getrokken wordt en dat onze mensen dikwijls staan te kijken en zeggen: „Die staat aan de andere kant.” Twee delen... Maar weet je, hoeveel mensen er tussen deze twee delen inhangen? Ruim de helft van ons volk. Misschien geloofden ze, dat jij de trein in de lucht hebt willen laten vliegen, maar als ze aan de weet komen, dat het laster was, dan zal hun verontwaar-

diging zich richten tegen hen, die deze smerige geschiedenis uitgedacht hebben. Het is gemakkelijk om iemand af te stoten, je hoeft alleen maar te zeggen „je bent niet een van ons” en klaar is kees. Wij moeten de mensen naar ons toehalen en hun de ogen openen. Zijn er dan soms weinig mensen zoals je vader? Dat was een bijzonder mens. Als hij aan iets twijfelde, dan deed hij dat met hart en ziel. Zo'n twijfelaar is me meer waard dan een jabloer, die wanneer het hard tegen hard gaat, zoals in Augustus 1944, onder het bed kruipt. Wij, Fransen, critiseren graag en spotten wat. Daar steekt geen kwaad in. Dat is het zout en zonder zout kun je geen eten klaarmaken. Je vader vond het nodig me uit te lachen, toen ik communist werd. Maar hij was voor zichzelf tot dezelfde slotsom gekomen, alleen wilde hij het niet toegeven... Wat denk je, komt er oorlog?

René glimlachte — de vraag kwam zo onverwacht.

— Ik weet het niet... Zij bereiden zich er op voor.

— Vanzelfsprekend bereiden ze zich er op voor. Maar wij zijn er ook nog... De kameraden zeiden, dat in het voorjaar het vredescongres bij elkaar komt. Dat is een uitstekend plan. De Amerikanen willen natuurlijk oorlog. Ik heb het over hun politici. De gewone mensen daar vrezen de oorlog. Maar zo'n Dulles weet, dat, wanneer de mensen met rust gelaten worden, ze over de dingen gaan nadenken. Dan is het laatste uur van die schurken geslagen. Zij willen wel oorlog, maar wij zullen het niet toelaten... Heb je gelezen, wat ze over mij geschreven hebben? Ik verbaas me nog, dat ze mij niet met een mijn betrappt hebben.

Hij lachte luid. René dacht: wat een bewonderenswaardig mens! Door niets wordt hij uit het veld geslagen!...

Met Yvonne ging het slechts langzaam vooruit. Iedere Zondag reed René naar Chantilly. Hij vertelde Yvonne over zichzelf, over zijn vrienden en over de gebeurtenissen. Hij kon er niet toe komen over zijn gevoelens te spreken: Yvonne dacht: hij is erg goed, ook toen kwam hij uit medelijden met mij. Maar hij houdt niet van me... Zij trachtte haar gevoelens te verbergen. Ze gedroeg zich rustig en vriendelijk tegenover hem. Op een keer zei ze, dat er niets boven vriendschap ging en dat ze wilde proberen zijn vertrouwen niet te beschamen.

Bij René kwam de oude twijfel weer op. De uiterlijke rust van Yvonne hield hij voor onverschilligheid en de uitlating over vriendschap bracht hem tot wanhoop. Hij zei bij zichzelf: die avond heeft zij toegegeven aan de stemming van het ogenblik, maar nu heeft ze zich bedacht... Hij was bang haar door een onvoorzichtig woord op te winden. Hun gesprekken werden steeds gedwongener.

De grillige Februarimaand ging voorbij. Nu eens warm en zonnig, dan weer guur. Ook Maart bleek stormachtig en ongedurig. Het werd een vroege lente en de eerste dagen van April deden aan Mei denken. Rondom was alles groen, weelderig en warm. Op een van die heldere.